

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra bohemistiky

GABRIELA VOLKOVÁ

česká filologie – anglická filologie

Přehodnocené reprezentace (i): Suprasegmentální fonologická
struktura

dle Philipa Carra (PŘEKLAD S KOMENTÁŘEM)

Representations Reconsidered (i): Phonological Structure
above the Level of the Segment by Philip Carr

(Translation with Commentary)

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Petr Pořízka, Ph.D.

Olomouc 2014

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci vypracovala samostatně, pouze s pomocí literatury uvedené v bibliografii. Souhlasím, aby tato práce byla použita ke studijním účelům na Univerzitě Palackého v Olomouci.

V Olomouci 28. dubna 2014

.....
podpis

Děkuji PhDr. Petru Pořízkovi, Ph.D. za odborné vedení bakalářské diplomové práce, za cenné rady a pomoc při výběru literatury.

Obsah

1. Úvod.....	5
2. Teorie překladu	7
2.1 Charakteristika odborného textu	8
2.2 Překlad anglického textu do češtiny.....	10
3. Generativní fonologie	14
4. Překlad s komentářem.....	18
9. Přehodnocené reprezentace (i): Suprasegmentální fonologická struktura	18
9.1 Lexikální pravidla, fonotaktika a slabika	18
9.2 Sylabifikace a zobecnění založená na slabice	26
9.3. Extraslabičnost, CV úroveň a abstraktnost	34
9.4 CV úroveň, délka segmentu a komplexní segmenty	41
9.5 Umístění přízvuku, rytmus a stopa	47
9.6 Symetrie, zamezení střetu a metrická mřížka.....	61
9.7 Prozodické oblasti a vztah syntax/fonologie.....	67
5. Závěr	74
Anotace	76
Resumé.....	77
6. Seznam použité literatury.....	78

1. Úvod

Do suprasegmentální (nadsegmentální) fonologické roviny řadíme fonologické jednotky, které se realizují až v rámci slabiky, slova nebo výpovědi. Patří sem jevy týkající se vyšších mluvnických celků, které během realizace nějakým způsobem modelují naši řeč. Na této úrovni už tedy nedochází k řetězení a seskupování segmentálních fonémů (vokálů a konsonantů), proto se pohybujeme na rovině nelineární. Jak uvádí Palková, popis suprasegmentálních jevů není prozkoumán a rozpracován tak dobře jako popis jevů segmentálních, a to proto, že na úrovni suprasegmentální dochází k častějším proměnám zvukových vlastností řetězce.

Suprasegmentální fonologická rovina je rovněž součástí generativního popisu jazyka, jehož základ položil v polovině 60. let Noam Chomsky. Nejdůležitější prací a stavebním kamenem generativní fonologie se stala kniha Noama Chomského a Morrisse Halla *The Sound Pattern of English* (1968). Právě fonologický popis v rámci SPE, jak se tomuto dílu zkráceně říká, je znám jako tzv. „model SPE“, který je součástí generativního popisu jazyka. Je nutno říct, že nejen „model SPE“, ale celá generativní fonologie je charakteristická svou specifickou terminologií, která bohužel v české lingvistice není buď řádně ustálena, nebo není používána. Důvodem tohoto nedostatku je, že dosud nemáme žádnou monografii poskytující ucelený výklad generativní fonologie. Existují pouze dílčí studie nebo monografie zaměřující se na konkrétní jevy. Čtenář se tedy může detailněji s generativní fonologií komplexně seznámit jen prostřednictvím speciálních cizojazyčných studií.

Cílem této bakalářské práce je komentovaný překlad anglického odborného textu do češtiny. Konkrétně se jedná o devátou kapitolu z monografie *Phonology* (1993) od Philipa Carra – *Representations Reconsidered (i): Phonological Structure above the Level of the Segment*.

Úvodní část celé práce se zaměřuje na teorii překladu, tedy jeho definici a jednotlivé fáze, kterými musí každý překladatel projít, aby dosáhl kvalitního překladatelského výsledku. Dále se zabývá charakteristikou a specifikou odborného textu a v poslední řadě samozřejmě také překladem anglického textu do češtiny. Zde jsme se zaměřili především na překladatelská úskalí, která vycházejí z rozdílných

typologických charakteristik obou jazyků, a pojednali jsme také o překladatelském řešení termínů. Samozřejmě jsme se při překladu museli vypořádat i s absencí ustáleného českého ekvivalentu. Jednalo se zejména o názvy fonologických pravidel, která se aplikují jen v angličtině.

Součástí práce je i krátká kapitola o generativní fonologii, ze které celý text vychází. Abychom tuto koncepci čtenáři více přiblížili, snažili jsme se v kostce postihnout její vznik, vývoj a základní teze.

Vzhledem k tomu, že text by měl primárně sloužit ke studijním účelům a je určen zejména studentům fonologie, kteří by se s danou problematikou jinak museli seznámit prostřednictvím cizojazyčné literatury, je text doplněn poznámkovým aparátem, ve kterém je uvedena originální podoba termínů, překlad cizojazyčných příkladů do češtiny a vysvětlení či definice jednotlivých diskutovaných jevů. Tam, kde to bylo možné, jsme se pokusili danou problematiku aplikovat také na češtinu. Dále se v textu objevuje množství grafů, které znázorňují probírané jevy, a jsou tak pro pochopení látky nezbytné. Tyto grafy jsme ponechali v jejich původní podobě. Autor mimo jiné do velké míry pracuje s francouzštinou, na níž diskutované jevy aplikuje a uvádí konkrétní příklady, u kterých jsme poskytli český překlad v poznámkovém aparátu.

2. Teorie překladu

Překlad bývá zpravidla definován jako proces, při němž dochází k převodu textu výchozího jazyka do jazyka cílového, jehož nárokům a potřebám má výsledný text co nejvíce odpovídat. Není však nutné užití stejných jazykových prostředků, nýbrž zachování tzv. **funkční ekvivalence** (Knittlová 2010, s. 7). Jinak řečeno, překlad by měl ve svém jazyce plnit stejnou funkci jako text originální. Grygová rozlišuje několik dalších základních kritérií a požadavků na kvalitní překlad. Jsou jimi jednoznačnost, srozumitelnost, přirozenost a nutnost podání přesné a pokud možno úplné informace (Knittlová 2010, s. 14). Aby toho však překladatel dosáhl, volí si adekvátní překladatelskou strategii v podobě použití rozličných překladatelských postupů. I přesto však musí mít na paměti další skutečnosti, a to zejména rozdíl mezi jazykem originálu a překladu (v našem případě mezi angličtinou a češtinou). Dále je samozřejmě nutné rozlišovat mezi texty odbornými a uměleckými či publicistickými, jelikož každý z nich vyžaduje výběr jiných jazykových prostředků a má na překladatele rozdílné nároky, které je pak nutno při překladu reflektovat. My se zabýváme překladem textu odborného, proto se mu budeme podrobněji věnovat v další podkapitole. Ještě než však přistoupíme k charakteristice odborného textu, zmínili bychom se krátce o fázích překladatelského procesu, které charakterizoval Jiří Levý ve svém *Umění překladu* (1963). První fází je **pochopení předlohy**. Překladatel samozřejmě musí znát dobře jazyk, z něhož překládá. Tato znalost však nespočívá jen ve slovní zásobě a mechanickém překládání slov. Je důležité správně uchopit záměr autora a jeho sdělení. Klíčovou součástí této fáze tedy není jen stránka jazyková, ale i obsahová. Právě ta může způsobit překladateli jisté potíže, neboť může dojít ke špatnému pochopení myšlenky. Problematické pasáže by však neměly převládat. Druhou fází je **interpretace předlohy**. Zde často vychází na povrch typologický rozdíl obou jazyků, kdy mezi jazykem originálu a jazykem, do něhož se překládá, neexistuje přesná významová shoda. Cílový jazyk občas v důsledku nedostatku jazykových prostředků není schopen jednoznačně přeložit určitou myšlenku, a tak musí překladatel přejít k interpretaci. Ta vyžaduje nejen dokonalou znalost dané problematiky, ale také kulturních zvyklostí atp. Třetí a poslední fází, kterou překladatel prochází, je **přestylizování předlohy**. Jak už bylo řečeno, mezi odborným a uměleckým textem je diametrální rozdíl a tedy i přestylizování textu

probíhá jiným způsobem. Zatímco u textu uměleckého musí překladatel dbát jak na zachování obsahu, tak na zachování formy, u textu odborného jde především o přesné převedení myšlenky do cílového jazyka, forma je tudíž vedlejší záležitostí. Grygová píše: „[...] ozvláštněná forma zamlžuje obsah, respektive upoutává větší část pozornosti na sebe samu, a tak odvádí pozornost od obsahu díla. Forma odborného textu musí být tedy co nejméně nápadná [...], jazyk má plnit výlučně funkci informativní“ (Knittlová 2010, s. 207). I v této fázi se překladatel potýká s řadou problémů. Jazykové prostředky mohou v jazyce, do něhož překládáme, úplně chybět nebo se tyto prostředky sémanticky neshodují v celém svém rozsahu. Proto není možné text překládat mechanicky, jelikož by mohlo dojít k nepřesnému přenesení sdělení, což je v textech odborného charakteru nepřijatelné.

2.1 Charakteristika odborného textu

Primárním cílem odborného textu je podat přesnou a úplnou informaci. Jeho funkce je tedy odborně sdělná, na rozdíl od estetické funkce textů uměleckých. Odborný text by proto měl být přesný, neemotivní a jednoznačný, nesmí tedy umožňovat dvojí způsob interpretace. Charakteristická je i jeho lexikální stránka, která se vyznačuje užitím odborných jazykových výrazů – **termínů**. Termíny jsou charakteristické svou neemocionálností, jednoznačností a poměrně omezeným polem použití (Knittlová 2000, s. 152). V odborných textech mají převážně přejatý základ, v našem textu jimi jsou například *uvulára*, *konsonant*, *afixace*, *fonotaktika*, *sylabifikace* atd. Kromě těchto termínů se hojně vyskytují i termíny, které mají podobu multiverbismů: *lexikální pravidlo*, *fonologická reprezentace* a jiné. Obecně lze však říci, že odborný text není po lexikální stránce nijak různorodý, jelikož používá ustálená slovní spojení a formulace a kromě toho velmi často dochází k opakování slov. Tím kontrastuje s texty beletristickými, které naopak staví na textu jakožto na estetickém objektu. Důvodem, proč je lexikum odborného textu v tomto ohledu tak „chudé“ a jednotvárné, je nejen snaha o zachování přesnosti, ale především srozumitelnosti. Ačkoliv je tedy odborný text charakteristický svou pojmovou náročností a hutností obsahu, musí být zároveň také zřetelný, a to jak po stránce lexikální, tak syntaktické. Právě syntaktická stránka hraje

v odborných textech velmi důležitou roli. U odborných textů bývá zpravidla velmi složitá, čímž odpovídá složitosti obsahu. Aby však překladatel vyšel vstříc čtenáři a umožnil mu snazší orientaci a porozumění, měl by klást důraz na syntaktickou hierarchičnost, především za pomoci užití konektorů, odkazovacích výrazů, podřadných spojek a navazovacích frází, které podporují logický sled vět. Na druhou stranu je pro odborný text typická i tzv. **syntaktická kondenzace**, která slouží k tomu, aby se text zbavil všech přebytečných prvků. Nejčastějšími prostředky syntaktické kondenzace je užití infinitivů, dějových substantiv a deverbativních adjektiv. Při překladu jsme těchto prostředků využili i my:

Příklad 1

- a) *Společná práce **při vytváření** hlavních segmentálních tříd... (Místo: Společná práce, **když se vytvářejí** hlavní segmentální třídy...)*
- b) *...pro případy typů **uvedených** výše... (Místo: ...pro případy typů, **kteřé jsou uvedeny** výše...)*

Dalším charakteristickým rysem odborných textů je tzv. **autorský plurál**. Tento prostředek spočívá v užití plurálového „my“ namísto singulárového „já“. Pomáhá tak vyvarovat se subjektivnímu vyjadřování a posílit objektivní charakter celého textu. Důvody pro užití autorského plurálu mohou být různé. Autor se například nechce s textem přímo ztotožňovat sám a nést za něj plnou odpovědnost. Užitím autorského plurálu tedy autor vyjadřuje svou skromnost, že za poznatky nestojí sám, ale celý kolektiv. Dalším důvodem často bývá snaha projevit spřízněnost se čtenářem. Autor ve výchozím textu autorský plurál užíval, proto jsme v tomto ohledu nemuseli provádět žádné změny.

Podtypem autorského plurálu je tzv. **inkluzivní plurál**, který zahrnuje jak čtenáře, tak mluvčího. Právě inkluzivní plurál jsme se rozhodli použít v případech, kdy autor oslovoval čtenáře pomocí druhé osoby singuláru. Změny demonstrujeme na konkrétních větách z našeho překladu:

Příklad 2

- a) *Let us now look at that structure.* → **Podívejme se tedy na tuto strukturu.**
(autorský plurál)
- b) *...if you tap out the rhythm of the sentence as you utter it, you should notice...* → *...pokud při vyslovení ,vytřukáme‘ rytmus této věty, měli bychom si všimnout...* (inkluzivní plurál)

V poslední řadě bychom zmínili ještě další charakteristický rys odborných textů – **vnější referenci**. Odborné texty často odkazují na jinou literaturu, v níž je podobná problematika projednávána. Mimo to je v nich velmi častá citace, parafráze, bohatý poznámkový aparát a seznam veškeré použité literatury s bibliografickými údaji. I v našem případě autor hojně parafrázoval myšlenky jiných autorů a uvnitř textu na ně odkazoval, například (Dell 1973, 1980). Celý bibliografický údaj si pak v případě zájmu či potřeby může čtenář snadno dohledat v Odkazech na konci publikace.

2.2 Překlad anglického textu do češtiny

Hlavním úskalím při překladu z anglického jazyka do češtiny je fakt, že oba jazyky řadíme do odlišných typologických jazykových skupin. Zatímco angličtina spadá do jazyků analytických/izolačních, čeština je naopak jazyk syntetický/flektivní. Analytické jazyky jsou charakteristické svým pevným slovosledem, nedostatečně vymezenou hranicí mezi slovními druhy a užíváním volných morfémů k vyjádření gramatických funkcí (stupňování adjektiv, slovesné kategorie...). Syntetické jazyky naopak užívají slovosled volný, hromadí významy v jedné části slova (zejména koncovky), mají široce rozvinuté časování a deklinaci a na rozdíl od analytických jazyků užívají morfémů vázaných. Z této klasifikace potom vyplývá několik důležitých skutečností, které by měl překladatel při překladu reflektovat. Nejdůležitější z nich je tendence angličtiny směřovat k **nominálnímu vyjadřování** a tendence češtiny směřovat k **vyjadřování verbálnímu**. Jinými slovy, zatímco angličtina hojně využívá participií, gerundií a infinitivů, čeština tyto tvary nahrazuje zejména vedlejšími větami. Tento překladatelský postup můžeme doložit na příkladové větě z našeho překladu:

Příklad 3

- a) ...*derivation, simplifying the schwa deletion process somewhat,*... →
...*derivace, která poněkud zjednodušuje proces odstranění šva,*...
- b) *To return briefly to our analysis...* → *Abychom se ale krátce vrátili zpět k naší analýze...*

Jak jsme uvedli na začátku, angličtina je analytický jazyk, a proto dává přednost izolovaným slovům k vyjádření různých gramatických kategorií. Čeština si jakožto jazyk syntetický díky bohaté flexi může dovolit tyto kategorie vyjádřit připojením vázaných morfémů ke slovu. Příklad 4a dokládá, že angličtina používá při stupňování dvou a víceslabičných adjektiv izolované morfémy *more* a *the most*, zatímco čeština toto stupňování vyjadřuje pomocí morfémů vázaných, zde konkrétně prostřednictvím sufixu *-ejší* pro komparativ a pro superlativ pomocí prefixu *nej-* přidaného ke komparativu. Příklad 4c nejen demonstruje hojnost frázových sloves v angličtině, kterými čeština nedisponuje, ale také fakt, že čeština je jazyk, který si může dovolit vypustit z věty podmět, aniž by došlo k vytvoření gramaticky nesprávné věty. Patří tedy, na rozdíl od angličtiny, k tzv. *pro-drop*¹ jazykům. Slovesný tvar *vyřukáme* v sobě osobní zájmeno *my* již obsahuje ve formě vázaného morfému, a proto není nutno jej lexikálně realizovat. Angličtina podmět vynechává pouze v několika případech, např. v imperativu (*Open the window!*) nebo v některých spojeních, např. *thank you* (Veselovská 2009: 40). V češtině je podmět realizován volnými morfémy většinou jako projev určité expresivity (*Já že jsem to udělala?*) či zdůraznění (*Udělal to Pavel, ne já!*).

Příklad 4

- a) *more sonorous, the most sonorous* → *zvučnější, nejzvučnější*
- b) ...*where resyllabification takes place.* → ...*kde dochází k resylabifikaci.*
- c) ...*if you tap out*... → ...*pokud vyřukáme*...

¹ *Pronoun-dropping* – vynechání zájmena.

Další změnou mezi angličtinou a češtinou je frekvence využití **pasivních konstrukcí**. Angličtina využívá pasiva mnohem častěji než čeština, která preferuje spíše aktivum. Tento fakt však platí zejména pro běžně mluvený jazyk. Pokud se však podíváme na texty odborné, zjišťujeme, že se pasivum objevuje poměrně hojně i v češtině. Důvodem je zejména snaha o co největší objektivnost textu a ve velké míře také abstraktní charakter myšlenek, o kterých text pojednává. V našem překladu jsme tedy v některých případech ponechali pasivum a tam, kde se nám to zdálo vhodné, jsme pasivum převedli do aktivní konstrukce. V příkladu 5a a 5b jsme pasivum ponechali. V 5a má toto pasivum formu pomocného slovesa *být* v minulém čase a přičestí trpného (*byl uveden*), v příkladu 5b jsme zvolili pasivum ve formě zvrátneho zájmena *se* (*neodstraňují se*). Větu 5c jsme pak převedli z pasiva do aktiva.

Příklad 5

- a) *...originally **introduced** in phonology... → který **byl** původně **uveden** ve fonologii...*
- b) *...consonants, which **are never deleted**... → konsonanty, které **se nikdy neodstraňují**...*
- c) *The idea **was extended by** Clements and Keyser... → Tuto myšlenku **rozšířili** Clements a Keyser...*

Co se týče typologické charakteristiky jazyků, je potřeba zmínit, že jednotlivé jazyky se zařazují do typologických skupin podle toho, který jev u nich převládá. Žádný jazyk tedy není čistě flexivní či izolační. V jazyce se zpravidla mísí prvky různých jazykových typů, proto i angličtina má rysy flexivní a čeština pro změnu rysy izolační.² Mezi izolační znaky češtiny patří například vyjadřování slovesného času a způsobu (*budu spát, spal bych, spal jsem...*), dále existují i některá slovní spojení, pro které má naopak angličtina jedno slovo (např. *hlavní město* na rozdíl od anglického jednoslovného *capital, odborná znalost – expertise...*). Mezi znaky

² O jazykové typologii češtiny viz např. Čermák, František a kol.: *Vladimír Skalička: Souborné dílo*. II. díl (1951–1963). Praha: Karolinum, 2004.

flexivní v angličtině patří stupňování adjektiv (*bigger, the biggest*) nebo hromadění významů v jednom slově (*He sleeps, he worked...*).

Dále bychom se chtěli krátce vyjádřit k **aktuálnímu větnému členění**. Přestože je tento jev stejně důležitý v češtině i angličtině a oba jazyky s ním pracují, je potřeba zmínit, že každý k jeho vyjádření používá jinou strategii. Hlavním důvodem je rozdílný systém ve slovosledu. Čeština má slovosled volný, proto může informace ve větě jakkoliv přesunovat a měnit. Anglický slovosled je naopak pevný, je proto v tomto ohledu méně flexibilní. Z tohoto důvodu můžeme tvrdit, že čeština se díky volnému slovosledu vypořádává s větným členěním snadněji a nejdůležitější či sémanticky nejzávažnější informaci klade na konec věty. Abychom tak vyhověli potřebám češtiny, na několika místech jsme ve větě pozměnili slovosled.

Příklad 7

*Some phonologists pursue a purely tree-based theory for all metrical phenomena; others suggest that **the grid is the most appropriate mode of representation for stress and timing phenomena.** → Někteří fonologové pro všechny metrické jevy prosazují teorii založenou čistě na stromovém diagramu; ostatní tvrdí, že **nejvhodnější způsob reprezentace přízvuku a trvání v čase je mřížka.***

Při překladu jsme se museli mimo jiné vypořádat s cizojazyčnými termíny, kterých byla v textu celá řada. Pro většinu z nich samozřejmě existuje český ekvivalent, my jsme se nicméně rozhodli, vzhledem k charakteru textu, že budeme používat cizí termíny a český ekvivalent uvedeme do poznámky pod čarou. Jak už jsme naznačili výše, odborný text bývá termíny nasycen a nebrání se termínům cizojazyčným, ba naopak, cizojazyčné termíny ještě více podporují odborné vyznění celého textu. Proto jsme tuto skutečnost reflektovali i my. Například místo českých ekvivalentů *vypouštění, přeslabikování, zvučnost a dvojhláska* jsme použili cizojazyčné termíny *elize, resylabifikace, sonorita a diftong*. V textu se nicméně objevily i termíny, pro něž v češtině nemáme žádný ekvivalent. Jednalo se zejména o názvy fonologických pravidel, která se uplatňují jen v angličtině. U nich jsme se rozhodli, že se je v textu pokusíme vhodně přeložit a originální podobu uvedeme do poznámky pod čarou. Na tato pravidla se však dále v textu odkazovalo pomocí jejich

anglických zkratk, proto jsme v textu pro lepší orientaci tyto zkratky uvedli do závorky za náš český překlad. Abychom uvedli příklad, *Compound Stress Rule* jsme přímo v textu přeložili jako *pravidlo pro přízvuk kompozit*, přičemž jsme za český překlad uvedli do závorky jeho anglickou zkratku *CSR*. Originální znění pravidla jsme uvedli v příslušné poznámce pod čarou.

Mohli bychom uvést mnoho dalších konkrétních příkladů, u nichž jsme se museli vypořádat s rozdílným typologickým charakterem obou jazyků nebo s nedostatkem českého ekvivalentu, doufáme však, že jsme poskytli alespoň základní přehled těch nejdůležitějších rysů odborného textu a základních úskalí při překladu anglického textu do češtiny.

3. Generativní fonologie

V roce 1957 vydal Noam Chomsky své průlomové dílo *Syntaktické struktury*, které znamenalo velkou revoluci pro syntax přirozeného jazyka. V návaznosti na toto dílo pak Chomsky detailněji rozpracoval fonologickou složku. Výsledkem byla kniha, na níž se podílel spolu s Morrisem Halleem – *The Sound Pattern of English* (1968) – a jež se stala nejen základním stavebním kamenem pro vznik generativní fonologie, ale znamenala také velký pokrok pro celkovou komplexní analýzu fonologie angličtiny. Proto je celá tato koncepce dodnes známa jako „model SPE“ a je důležitou součástí generativního popisu jazyka.

Prvním pojmem, na kterém je generativní fonologie postavena, je *reprezentace*. Zvukové segmenty řeči se vyskytují ve dvou vrstvách: fonetické (povrchové) reprezentaci a fonologické (hloubkové) reprezentaci.³ Fonologická reprezentace je postavena na zápisu těchto segmentů uspořádaných v určitém sledu, jenž je doplněn o symboly vyznačující hranice mezi morfémy, slovy nebo delšími celky uplatňujícími se ve větě. Z hloubkové reprezentace se potom postupně přechází do reprezentace povrchové. Tento přestup však vyžaduje formulaci několika pravidel a právě tato *pravidla* jsou dalším klíčovým pojmem. Generování fonologické formy se tedy podle SPE děje postupnou změnou fonologické struktury v strukturu

³ Stejně tak syntax byla v *Syntaktických strukturách* rozdělena na rovinu povrchovou a hloubkovou.

fonetickou, přičemž je potřeba nejen nalézt příslušná pravidla, která tento převod zajišťují, ale také náležitě popsat jejich podstatu a vlastnosti. Pravidla se nemohou uplatňovat v libovolném sledu, musí tedy být nějakým způsobem uspořádaná. I toto řazení a uspořádávání je důležitým úkolem generativní fonologie.

Tato generativní metoda spočívající v derivaci systematických alternací z hloubkové roviny pomocí uspořádaných pravidel byla úspěšně aplikována také například na ruštinu, japonštinu, francouzštinu nebo španělštinu. Zasloužili se o to především Hallovi a Chomského studenti.

Pravidlům, o kterých je zde řeč, se říká *transformační pravidla*, neboť zajišťují transformaci z jedné roviny do druhé. Zápis takového pravidla si ukážeme na jednoduchém příkladu. Levá strana fáze a) nám říká, že segment A se mění v segment B, pravá strana této fáze určuje kontext nebo okolí, jež je nutné pro realizaci dané změny. To znamená, že segmentu A se může stát segment B pouze tehdy, je-li obklopen segmenty X a Y. Fáze b) znázorňuje, jak přechází jedna reprezentace do druhé.

a) $A \rightarrow B / X_Y$

b) $XAY \rightarrow XBY$

Specifickým rysem transformačních pravidel jsou tzv. *cyklická (lexikální) a postcyklická (postlexikální) pravidla*. Podstatu cyklických pravidel dobře shrnuje Palková (1994, s. 139): „Lineární řetěz segmentů je pomocí závorek rozčleněn na jednotky různého řádu a určité pravidlo pro modifikaci segmentů je uplatňováno několikrát, postupně od jednotek vyšších k nižším, dokud nejsou všechny závorky odstraněny. Cyklická pravidla jsou často užívána např. pro popis redukce hlásek vlivem přízvuku.“ Tato pravidla se uplatňují v lexiku, spolupracují s pravidly morfologickými a opakují se po každém derivačním cyklu. Na druhou stranu pravidla postcyklická se uplatňují ve fonologickém komponentu, který následuje až po komponentu syntaktickém, a aplikují se pouze jednou, a to na konci v posledním derivačním cyklu.

Generativní fonologie se samozřejmě dále vyvíjela v průběhu sedmdesátých a osmdesátých let. Šlo zejména o podrobné zkoumání suprasegmentální roviny,

především pak tónu, přízvuku a délky. Pokusíme se nastínit zejména ty koncepce, kterými se zabývá náš překladový text.

Při podrobném zkoumání tónových afrických jazyků bylo zjištěno, že tóny jsou sice foneticky vyjádřeny jako vokalické rysy, z hlediska fonologického jsou to však prvky, které jsou na segmentální rovině zcela nezávislé. V reakci na tuto skutečnost pak v roce 1976 představil John Goldsmith tzv. *autosegmentální fonologii*, která rozvíjí nelineární (autosegmentální) fonologickou reprezentaci. Tu rozděluje do několika úrovní, které jsou na sobě navzájem nezávislé. Tudiž existuje úroveň tónová a úroveň segmentální (zde patří segmenty, které tyto tóny nesou, např. vokály a konsonanty). Elementy jednotlivých úrovní se nazývají autosegmenty, fungují jako uspořádaný svazek a jsou spojeny tzv. asociační linkou, která má naznačovat, že elementy sousedících úrovní jsou simultánní.⁴ Důležitým přínosem autosegmentální teorie bylo také navrácení slabiky zpět do fonologického modelu, jelikož SPE se o slabice sice zmiňuje, ale nepracuje s ní jako s lingvistickou jednotkou.

V roce 1977 přišel Liberman a Prince s inovací týkající se přízvuku. Zavedli tzv. *metrickou mřížku*, což je specifický zápis pro znázornění přízvuku, kdy je pod každou slabikou umístěn sloupek hvězdiček zobrazující relativní prominenci ve slově nebo frázi. S tímto zápisem pak souvisí i formulace pravidel sloužících k zamezení střetu dvou přízvuků, aby došlo k vytvoření rytmicky vyrovnané kontury. O metrické mřížce a zamezení střetu bude ještě podrobněji řeč v našem textu.

O další vývoj v rámci generativní fonologie se v osmdesátých letech zasloužil Paul Kiparsky, jenž je zakladatelem *lexikální fonologie*, která je také známá jako *lexikální morfologie* nebo *lexikální fonologie a morfologie*. Je založena na interakci morfologie s fonologií, předpokládá různé vrstvy slovtvorby a pracuje s fonologickými pravidly (cyklickými a postcyklickými) a omezeními, které v těchto vrstvách platí. Základní otázkou je, jak a do jaké míry morfologická struktura slov stanovuje jejich fonetickou realizaci (Carr 2008, s. 90).

⁴ Viz Stein, Jeffrey. McGary, Jane. Autosegmental phonology [online] [cit. 2014-04-15]. Dostupné na <http://www.ling.fju.edu.tw/phono/eva/AUTOSEGMENTAL/THEORY.htm#_msocom_1>

Jak už jsme zmínili v úvodu, v české lingvistice zatím bohužel neexistuje žádná publikace, která by poskytla ucelený výklad o generativní fonologii. Nicméně krátce se této problematice věnuje například Palková (1994, s. 138) nebo Krčmová (2008 online). Detailněji se s touto koncepcí čtenář může seznámit např. v publikaci *Encyclopedia of Language & Linguistics. Vol 5.* (2006).

4. Příklad s komentářem

9. Přehodnocené reprezentace (i): Suprasegmentální fonologická struktura

9.1 Lexikální pravidla, fonotaktika a slabika

V diskusi o lexikální fonologii⁵ jsme nezávězili stránku fonologie zabývající se slovoútvorbou. Ta se týká fonotaktiky⁶ jazyka a způsobu, jakým je fonotaktika vynucována fonologickými pravidly užívanými ve slovní zásobě. Podívejme se na příklad. Následující slovesné tvary z Okpe, jazyka, jímž se mluví v Edo v Nigérii, jsou příkladem jevu, s nímž jsme se setkali v této knize již dříve (údaje převzaty z Hoffmana 1973: 86–7)

(1)

Kořen		Infinitiv
/ti/	‚táhnout‘	[etjo]
/sĩ/	‚pohřbít‘	[esjõ]
/ru/	‚dělat‘	[erwo]
/zũ/	‚ovívat‘	[ezwõ]
/dε/	‚koupit‘	[εdε]
/da/	‚pít‘	[εda]

Tyto příklady ukazují, že pokud je afix přidán ke kořenu s tím výsledkem, že vysoký vokál sousedí s dalším vokálem, pak se vysoký vokál přestává sylabifikovat: stává se glidem⁷. Abychom mohli charakterizovat tento proces, který se objevuje v mnoha

⁵ Viz stranu 16 (kapitola o generativní fonologii).

⁶ Fonotaktika nebo také fonologická kombinatorika je systém a zkoumání spojování fonémů při tvorbě složených fonologických jednotek (Řeřicha, V. *Anglicko-český glosář fonetických a fonologických termínů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 1998, s. 37).

⁷ Glide je klouzavá hláska, z artikulačního hlediska se jedná o aproximantu, polosamohlásku (hlásku, která má slabě vyvinutou šumovou složku, ale ani tónová složka není plně rozvinuta) (Řeřicha 1998, s. 42).

jazycích, předkládáme pravidlo pro vznik *glidu*⁸, které odvozuje glide z vysokého vokálu, pokud po tomto vokálu bezprostředně následuje další. Viděli jsme, že tomuto procesu podléhají obzvláště vysoké vokály, hloubkové⁹ /u/ se mění ve [w], /i/ se mění v [j] a /y/ se mění v [ɥ]. Stejně jako ve francouzštině¹⁰:

(2)

/nu + er/ → [nwe] (*nouer*, ‚zauzlovat‘) vs /ʒə#nu/ → [ʒənu] ‚dělám uzel‘

/ni + er/ → [nje] (*nier*, ‚popřít‘) vs /ʒə#ni/ → [ʒəni] ‚popírám‘

/ny + er/ → [nɥe] (*nuer*, ‚zatemnit‘) vs /sa#ny/ → [sany] ‚zamračuje se‘

Tento proces je velmi rozšířený samozřejmě ve francouzštině; i tam, kde nejsou k dispozici alternanty, jako například v *bien* (‚dobře‘: [bjɛ̃]), *fouet* (‚bič‘: [fwe]) a *puis* (‚potom‘: [pɥi]) a mnoha jiných francouzských slovech stále předpokládáme hloubkové vysoké vokály: /bien/, /fuet/ a /pyis/. Toto zobecnění pro vytvoření glidu ve francouzštině je mimochodem dalším příkladem, proč *podmínka alternace*¹¹ a *podmínka platného zobecnění*¹² uvaluje tak silné omezení na fonologické reprezentace: obě podmínky by toto zobecnění označily za chybné ve všech případech, kromě alternujících. V kapitole 3 jsme poznamenali, že [w] a [j] jsou považovány za nejlepší neslabičné protějšky [u] a [i]. Takovými případy jsme se zabývali za použití rysu [slabičnost]: /u/ a /w/ se od sebe vzájemně liší pouze s ohledem na hodnotu tohoto rysu a totéž platí pro /i/ a /j/, /y/ a /ɥ/. Pravidla jako *formování glidu* byla vytvořena tak, aby tuto hodnotu změnila, tudíž:

⁸ Podstatou a podmínkou pravidla pro vznik *glidu* je vysoký (zavřený) vokál, po němž bezprostředně následuje vokál otevřený, v češtině k tomu dochází zejména v přejatých slovech v heterosylabické pozici, např. *opíát* [opiját], kde po vysokém zavřeném vokálu [i] následuje nízký otevřený vokál [a], a tak dochází ke vložení klouzavé hlásky [j], vzniká tzv. hiátové [j].

⁹ V originále „underlying“ – základové, tj. ležící hloubkové struktuře.

¹⁰ Vznik glidu se ve francouzštině realizuje pouze uvnitř fonologických slov, nikoliv na jejich hranici. Po vzniku glidu přestává původní vokál tvořit jádro slabiky a místo toho je umístěn ve slabičném onsetu (Carr 2008, s. 64 a 129).

¹¹ V originále „Alternation Condition“; tato podmínka stanovuje, že nelze předpokládat hloubkové segmenty, pokud tyto segmenty neodpovídají povrchovým fonetickým segmentům (viz Carr 1993, s. 167–168).

¹² V originále „True Generalisation Condition“; tato podmínka stanovuje, že žádné fonologické zobecnění není platné, pokud není platné na úrovni povrchové fonetické reprezentace (viz Carr 1993, s. 157).

(3) *Formování glidu*

[+slabičný] / [+vysoký] → [-slabičný] / ____ [+slabičný]¹³

Je zajímavé, že pravidla pro vytvoření glidu mají téměř stejnou strukturu bez ohledu na to, v jakém jazyce se vyskytují. Zatímco ale ve škále vysokých vokálů, které mohou sloužit jako vstupní prvky, jsou obměny, okolí, jež změnu spouští, zůstává neměnné: přilehlé k sousednímu vokálu. Přesto však v tomto popisu distinktivního rysu není nic, co by si vynucovalo pouze rys [+slabičný] na pravé straně pravidla. Rysy [+obstruentní]¹⁴ nebo [-laterální]¹⁵ by také vyhovovaly, protože mají totožné postavení v teorii distinktivních rysů: tvoří část vnitřní struktury segmentů. Tato skutečnost silně naznačuje, že použití rysu [slabičný] je chybné. Proto se touto myšlenkou nebudeme v této kapitole zabývat.

Další podobností mezi francouzštinou a Okpe jsou pravidla pro odstranění jednoho ze dvou sousedních vokálů. Francouzština používá pravidlo *výpustky*¹⁶ (např. *gréviste*¹⁷, z /grevə + istə/); v Okpe funguje pravidlo, které po vytvoření glidu odstraňuje vokál, a jeho podstatou je odstranění nevysokých vokálů sousedících s jiným vokálem. Pro zobecnění; tato dvě pravidla se společně za určitých podmínek „spojí“, aby se „zbavila“ sekvencí dvou vokálů uvnitř slov (a v některých případech i přes hranice jednotlivých slov, jako v *l'ami vs la vache*¹⁸). Výsledkem pak je snížení počtu slabik ve slově o jednu. Abychom však mohli vyjádřit, proč pravidla pro vytvoření glidu a odstranění vokálu zakazují sekvenci dvou vokálů uvnitř slov, musíme se soustředit na samotnou slabiku jakožto lingvistickou jednotkou stojící nad

¹³ Z hloubkového vysokého vokálu se stává neslabičný glide, pokud za ním bezprostředně následuje další vokál. Značka „____“ označuje prostředí, které podmiňuje danou změnu.

¹⁴ Obstruenty jsou souhlásky, při jejichž artikulaci dochází k omezení průchodu vzduchu, patří mezi ně hlásky závěrové (okluzívy), polozávěrové (semiokluzívy), úžinové (konstruktivy). Pro obstruenty se užívá i českého termínu *šumové/vlastní konsonanty* (Řeřicha 1998, s. 32).

¹⁵ Laterála je hláska artikulovaná s průchodem výdechového proudu po jednom nebo obou bocích ústní dutiny, proto se také označuje jako hláska boková. Příkladem laterály je /l/ (Řeřicha 1998, s. 28).

¹⁶ V originále „elision“; i čeština často vypouští některé hlásky, a to zejména ve složitějších hláskových skupinách pro usnadnění výslovnosti, např. francouzský [francouskí], dětský [děckí] atd.

¹⁷ Česky „stávkující“.

¹⁸ Česky „přítel“, „kráva“.

jednotlivými segmenty a také na její strukturu. Slabika jako lingvistická jednotka nebyla ani součástí SPE modelu ani počátečních stadií vývoje generativní fonologie. Anderson (1969) a Fudge (1969) však trvali na jejím začlenění; tento případ byl formulován znovu u Andersona a Jonese (1974), u Kahna (1976) (do roku 1980 nepublikováno) byl uznán význam slabiky při uvádění fonologických zobecnění.¹⁹ Od té doby se tato myšlenka prosadila, a to především tam, kde je struktura slabiky nepostradatelná pro vyjádření mnoha fonologických zobecnění. Podívejme se tedy na tuto strukturu.

Základní rozdělení slabiky se týká jednotky zvané **rým**²⁰. Aby bylo možné stanovit, jakým způsobem se dvě nebo více slov rýmují, je nutno se zabývat právě touto jednotkou. Abychom tedy byli schopni říct, v jakém smyslu se rýmují anglická jednoslabičná slova *height*, *bite*, *trite* a *sprite*²¹ navzájem, ale už nikoliv se slovy *hope*, *bean*, *trip* nebo *spring*²², musíme najít vokál a všechny další segmenty, které po něm následují: pokud je tato řada totožná v jakémkoli páru jednoslabičných slov, pak se tato slova rýmují. Kromě symbolu ,σ‘ pro označení slabiky budeme pro části předcházející rýmu (,R‘) používat termínu **onset** (,O‘)²³ a zobrazíme slabičnou strukturu (pomocí ‚trojúhelníkového zápisu‘ v ní pak znázorníme prvky, jejichž strukturu nebudeme zkoumat), tudíž:

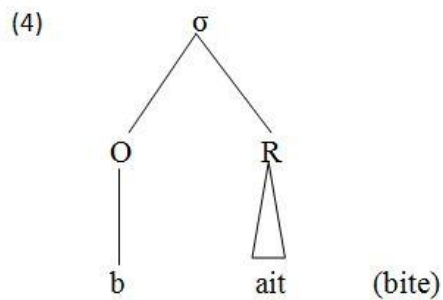
¹⁹ O navrácení slabiky a slabičné struktury zpět do fonologického systému se zasloužila tzv. autosegmentální fonologie.

²⁰ Slabičný rým se dělí na *nukleus* (jádro slabiky, vrchol) a *kódu*; jeho podstata je stejná jako u rýmu v poezii, zde se však projevuje zvuková shoda s dalšími slovy v rámci slabiky.

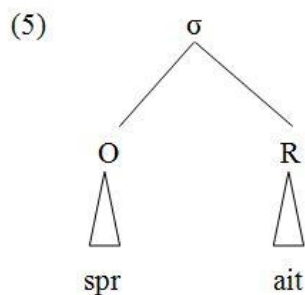
²¹ Česky „výška“, „kousnout“, „otřelý“, „skřítek“

²² Česky „naděje“, „fazole“, „výlet“, „jaro“.

²³ *Onset* nebo také slabičná *iniciála* či *praetura* je méně zvučná část slabiky předcházející vrcholu/jádro; neobligátní část slabiky (Košánek, J. M. – Erhart A. *Úvod do fonologie*. Praha: Academia, 2000, s. 79).

Je zřejmé, že onsety se mohou v angličtině skládat z jednoho segmentu, stejně jako v tomto příkladě, nebo mohou být prázdné, jako v první slabice slova *idle*²⁴. Vyjádřením prázdných onsetů se budeme zabývat zanedlouho. Onsety mohou být v angličtině také komplexní, obsahující více než jeden segment; proto bude struktura slova *sprite* následovná:

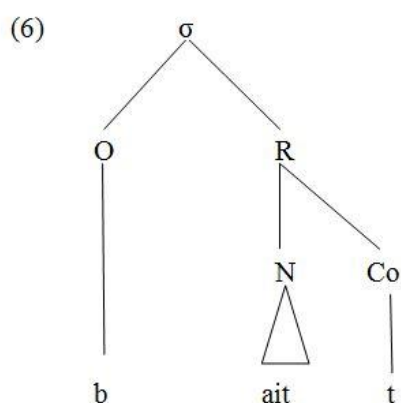
Některé jazyky nepřipouštějí komplexní onsety, slabiky tedy začínají pouze jedním konsonantem (C). Jiné jazyky zase nepřipouštějí rýmy obsahující konsonanty. Takové slabiky, které se skládají z rýmů obsahujících pouze vokál, se nazývají **otevřené**²⁵. Rozdíl mezi otevřenými a **zavřenými**²⁶ slabikami (jejichž rýmy jsou

²⁴ Česky „nečinný“.

²⁵ Otevřené slabiky nemají kódu, končí tedy na vokál, např. *voda* je slovo se dvěma otevřenými slabikami.

²⁶ Zavřené slabiky mají kódu, končí na konsonant, např. druhá slabika ve slově *sešit* je zavřená.

složitější, obsahující jeden nebo více konsonantů) vedl mnoho lingvistů k rozdělení rýmu na jádro, jež musí obsahovat slabičný prvek (obvykle vokál), a **kódu**²⁷:

Slova v jazyce, který nedovoluje ani komplexní onsets ani zavřené slabiky, samozřejmě mají ‚jednoduchou‘ slabičnou strukturu CV²⁸. Jiné jazyky mohou připouštět komplexnější slabičné struktury, například v angličtině mohou tvořit onsets a kódu až tři konsonanty. Taková fonotaktická omezení se nemusí týkat jen celkové slabičné struktury, pokud jde o povolené sekvence konsonantů a vokálů, ale i přesného vymezení, jaké konsonantické třídy mohou předcházet a následovat po sobě. Například v angličtině se mohou onsets skládat ze dvou konsonantů (případy jako *sprite* se budeme zabývat později), jako ve slově *prick*²⁹. Prvním konsonantem v takových případech musí být orální závěrová hláska³⁰, druhým pak likvida (/r/ nebo /l/)³¹, stejně jako ve slovech *pram*, *bring*, *please*, *bleat*, *tram*, *dram*, *cram*, *close*, *grow* a *glove*³². Toto omezení vylučuje sekvence nazálních závěrových hlásek³³, za nimiž následuje další konsonant; proto jednoslabičné slovo *mbit* není možnou

²⁷ Kóda je část slabiky následující za jejím vrcholem/jádrem, je to neobligátní část slabiky (Kořínek – Erhart 2000, s. 79).

²⁸ Základní typ slabičné struktury skládající se z konsonantu a vokálu, takovému typu říkáme otevřená slabika (zakončena vokálem).

²⁹ Česky „bodnout“.

³⁰ Ústní hláska, při níž dochází k úplnému uzavření hlasového ústrojí.

³¹ Je možno použít i český termín *plynná hláska*.

³² Česky „dětský kočárek“, „přinést“, „prosím“, „mečet“, „tramvaj“, „doušek“, „cpát“, „zavřít“, „růst“, „rukavice“.

³³ Nosová hláska, při níž výdechový proud prochází nosní dutinou a dochází k úplnému uzavření hlasového ústrojí.

fonologickou reprezentací anglického slova. Stejně tak je nepřipustné dvojslabičné *mbit* se slabikotvorným /m/. Zajímavé je, že když angličtí mluvčí vyslovují slova jazyků, jejichž fonotaktika takového slabičné struktury povoluje, mají tendenci používat fonotaktiku angličtiny. Tudíž jména jako *Mbabande*, *Ndola* a *Nkomo* přizpůsobí fonotaktice angličtiny. Například *Nkomo* bude nejspíše vysloveno jako [ɪŋkomo] nebo [nikomo]; v první variantě je problematické slabičné /ŋ/³⁴ vysloveno tak, aby v první slabice obsazovalo pozici kódy, v druhé variantě se proměňuje v /n/ (všechna /ŋ/ odvozená ze sekvencí /ng/ nemohou kvůli fonotaktice angličtiny obsazovat onset, jak jsme již uvedli³⁵), za nímž následuje vokál, takže /n/ je jediným prvkem v první slabice obsazujícím onset. Pokud mluvčí používá výše uvedené změny, pak mluví anglicky; pokud ne, zná alespoň trochu fonologii cizího jazyka, a potlačil tak fonologii své mateřštiny.

Slabičné nazály se samozřejmě v angličtině vyskytují, ale nikdy ne na počátku sylabifikace morfémů: slovo *button*³⁶ bývá často vyslovováno jako [bʌtŋ], fonologická forma však zní [bʌtən], tzn. s vokálem ve druhé slabice. Tento fakt způsobují postlexikální pravidla³⁷ souvislé řeči, která odstraňují šva³⁸ a sylabifikují /n/. K těmto případům bychom chtěli poznamenat, že fonotaktické omezení, které zakazuje slabičné nazály, platí spíše v *lexiku* než post-lexikálně. Tento fakt byl zdůrazněn v modelu LP³⁹ jakožto důkaz pro zachování struktury: zatímco post-lexikální pravidla, jako ta, která odstraňují šva a slabikují nazály, mohou tvořit reprezentace, jež porušují fonotaktiku jazyka, lexikální pravidla takové reprezentace

³⁴ Hlávka /ŋ/ je velární/zadopatrová okluziva; jde o kombinaturní alofon fonému /n/, který se vyskytuje ve skupinách /ng/, /nk/ a /nx/. Např. *banka* [baŋka], *mango* [maŋgo], *bronchitida* [brɒŋxítída] (Krčmová, M. *Úvod do fonetiky a fonologie pro bohemisty*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008, s. 151).

³⁵ Stejně tvrzení platí i pro češtinu, v níž se také nemůže velární nazála /ŋ/ vyskytnout na počátku slova; žádné české ani anglické slovo tedy nezačíná velární nazálou /ŋ/; např. *nápad* *[ŋápat], *narrow* *[ŋæərəʊ].

³⁶ Česky „knoflík/tlačítko“.

³⁷ Postlexikální pravidla se na rozdíl od lexikálních pravidel uplatňují až po tvoření slov a po jejich začlenění do syntaktické struktury.

³⁸ Šva [ə] je střední, středový a krátký vokál. V angličtině se vyskytuje zejména při redukované výslovnosti vokálů v nepřízvučných slabikách, v češtině slouží jako doprovodný zvuk konsonantů, např. při odříkávání abecedy ([bə, tsə, də]), nebo jako zvuk hezitační. (Krčmová 2008, s. 137).

³⁹ *Linguistic Perception* (LP) je fonologický model jazykové/zvukové percepce.

tvořit nemohou. Stejně tak ale můžeme říct, že zatímco lexikální pravidla mají tendenci fonotaktiku *prosazovat*, post-lexikální pravidla ji prosazovat mohou, ale nemusí. Proto lexikální pravidla pro vytvoření glidu a odstranění vokálu ve francouzštině a Okpe dodržují fonotaktiku, která zakazuje sekvence dvou sousedících vokálů, pokud tyto sekvence vzniknou jako výsledek afixace.

Dalším tvrzením lexikálních fonologů je, že mluvčí si uvědomují rozdíly zavedené lexikálními pravidly (například rozdíly v přízvuku a kvalitě vokálů, v angličtině zavedené pomocí TSS⁴⁰), ale už nejsou schopni do takové míry vnímat odlišnosti zavedené post-lexikálními pravidly (například aspirace⁴¹ v angličtině). V případě odchylek od fonotaktických omezení v jazyce mluvčí nedokážou tak snadno vnímat rozdíl mezi lexikální sylabifikací a povrchovou formou. Tudiž slovo [bʌŋ] bude mluvčí vnímat, jako by ve druhé slabice byl vokál. To je základem problému, jemuž musí čelit mnoho lidí, když se v hodinách fonetiky učí vnímat rozdíly v alofonech⁴²: v těchto hodinách se od studentů vyžaduje, aby potlačili fonologii své mateřštiny a osvojili si percepční strategii, která jim pomůže se tomuto problému vyhnout. Případů, ve kterých povrchová forma porušuje hloubkovou fonotaktiku, je mnoho. Například v japonštině (abychom to zjednodušili) musejí být fonologické reprezentace morfémů rozděleny na slabiky s jednoduchými onsety. Psychologická realita tohoto omezení je zjevná nejméně ve dvou příkladech. Zaprvé, přestože Japonci v souvislé řeči odstraňují vokály, dají tedy například přednost výslovnosti [ʃto] před /ʃito/, nepřijmou fakt, že výsledná forma obsahuje jen jeden vokál. Zadruhé, při vyslovování přejatých slov z jazyků, které povolují komplexní

⁴⁰ *Trisyllabic Shortening*, do češtiny možno přeložit opisem jako *zkracování vokálu v trojslabičných a víceslabičných slovech*. Jde o neutralizační pravidlo zavedené lexikální fonologií, které se uplatňuje jen uvnitř slov. K dvojslabičným slovům, která původně obsahovala dlouhý přízvukový vokál, byl přidán sufix, jenž způsobil, že přibyla jedna slabika a původně dlouhý vokál se zkrátil. Např. adjektivum *serene* má dvě slabiky a dlouhý přízvukový vokál /i:/, kdežto odvozené substantivum *serenity* je čtyřslabičné a obsahuje krátký vokál /ɛ/ (Carr 2008, s. 180). I v češtině dochází při derivaci v některých slovech ke krácení vokálu, např. *léto* – *letní*.

⁴¹ Aspirace je artikulace závěrových souhlásek se slyšitelným přidechem (Řeřicha 1998, s. 11). V angličtině je aspirace poměrně častý jev: před vokálem jsou aspirovány fonémy /p/, /t/, /k/, např. *park* [p^haɪk]. V češtině se objevuje jen přidech mírný, a to zejména v hiátovém postavení, tzn. na rozhraní dvou slabik nebo slov, kde se setkávají dva vokály, které ale netvoří diftong, např. do ulice [do^hulice] (Hála, B. *Slabika: její podstata a vývoj*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1956, s. 50).

⁴² Alofon je systémová (poziční) varianta fonému, například /n/ je nealveolární ve slově *den*, ale velární ve slově *lanko*, a to kvůli následujícímu velárnímu /k/ (Lotko, E. *Slovník lingvistických termínů pro filologii*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2005, s. 13).

onsety, dochází k vložení vokálu, podobně jako v již zmíněném případě v angličtině, tzn. tvary jako *screw* (/skru:/)⁴³ jsou vyslovovány jako [sukuruu]⁴⁴.

9.2 Sylabifikace a zobecnění založená na slabice

Tvrzení, které se často týká slabičné struktury a které jsme uvedli při zavádění rysů [slabičný] a [konsonantický], je, že vokály jsou segmenty, jež nejčastěji obsazují jádro slabiky, zatímco výskyt neznělých závěrových hlásek je v této pozici nejméně pravděpodobný. Pojem ‚míra způsobilosti‘⁴⁵ týkající se pozice ve slabice je zásadní pro určení sonority⁴⁶ prvků, která z artikulačního hlediska úzce souvisí s mírou zablokování vzduchového proudu (na níž jsme poukázali ve shrnující kapitole o fonetice jakožto na míru konstrikce nebo míru striktury⁴⁷). Vokály jsou segmenty tvořené s nejmenší strikturou (vyznačují se strikturou, která je založena na otevřeném přiblížení). Navíc platí, že čím nižší vokál, tím otevřenější hlasové ústrojí a tím menší konstrikce. Nízké vokály mají proto nejmenší konstrikci, a jsou tedy ze všech segmentů nejzvučnější. Znění hlasu samozřejmě také hraje roli v sonoritě, jelikož právě hlas je potřebný k jejímu vytvoření. Na základě těchto dvou faktorů – znění hlasu a míry striktury – můžeme říci, že znělé segmenty jsou vždy zvučnější než jejich neznělé protějšky, a mezi segmentálními typy můžeme tedy předpokládat **hierarchii sonority** následujícího typu, kde ‚>‘ znamená ‚je zvučnější než‘:

(7)

a > e, o > i, u > r > l > m, n > ě, v, z, ʒ > θ, f, s, ʃ > b, d, g, > p, t, k

Fonologové používají hierarchii sonority, aby objasnili podstatu slabičné struktury; existuje tvrzení, že segmenty, které tvoří slabiku, směřují k vyšší sonoritě, pokud

⁴³ Česky ‚šroub‘.

⁴⁴ Hlávka /u/ je v IPA vysoký zadní nelabializovaný vokál.

⁴⁵ V originále ‚degree of eligibility‘.

⁴⁶ Sonorita, česky *zvučnost*, je hlásková vlastnost, kdy tón výrazně převažuje nad šumem.

⁴⁷ Konstrikce je úžina vzniklá rozevíráním a zavíráním štěrbiny mezi hlasivkami (Řeřicha 1998, s. 17). Dále se používá distinkce *striktura* (sevřenost mluvních orgánů) vs. *apertura* (otevřenost mluvních orgánů, zvláště pro zvuky tónové povahy).

postupujeme od nejzevnějšího okraje slabiky k jejímu jádru. Tudiž ve slově *priest*⁴⁸ je /r/ zvučnější než /p/ a vokál je zvučnější než /r/; pokud směřujeme od jádra ke kóde, pak je vokál zvučnější než /s/ a /s/ zvučnější než /t/. Něco na této myšlence určitě je, nicméně také čelí problémům. /S/ tedy může v anglických onsetech stát před /t/, jako ve slovech *stop a stripe*⁴⁹, a může také následovat po /t/ v kódách, jako ve slově *nits*⁵⁰. U posledně uvedeného příkladu můžeme poukázat na specifickou [s], poněvadž je zde realizací samostatného morfému (viz dále ‚extraslabičnost‘), taktéž výskyt /s/ v onsetech je výjimečným jevem: je to totiž *jediný* segment, který může předcházet sekvenci dvou dalších segmentů v anglickém onsetu (viz část 9.4 o svazcích sC⁵¹ v angličtině jakožto o komplexních segmentech). V jiných jazycích existují ve slabice sekvence segmentů, které porušují omezení zavedené hierarchií sonority v slabičné struktuře. Například v nizozemštině jsou onsety /sx/ naprosto běžné; ale než se zabývat touto záležitostí, zvažme raději úlohu slabičné struktury ve fonologických pravidlech.

Je zřejmé, že mnoho fonologických zobecnění se nejlépe stanovuje na základě slabičné struktury nebo tato zobecnění jednoduše nemohou být stanovena bez odkazu na slabičnou strukturu. Podíváme se na dva případy ve francouzštině: nazalizaci⁵² a distribuci středových vokálů [e] a [ɛ]. Již dříve jsme formulovali pravidlo nazalizace ve francouzštině podle toho, který vokál je nazalizován, pokud mu bezprostředně následuje nazální konsonant, za nímž pro změnu následuje hranice slova, nebo konsonant:

⁴⁸ Česky ‚kněz‘.

⁴⁹ Česky ‚zastavit‘, ‚pruh‘.

⁵⁰ Česky ‚hnidy/hlupáci‘.

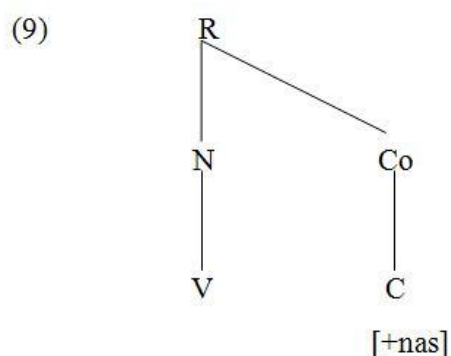
⁵¹ sC – zápis pro svazek /s/ + konsonant (C), např. slova jako *spánek, stáří, strach...*

⁵² Začlenění nosní dutiny do artikulace (Řeřicha 1998, s. 31).

(8) *Nazalizace*

$$[+ \text{syll}] \rightarrow [+ \text{nas}] / \text{ ___ } [+ \text{nas}] \left\{ \begin{array}{l} \text{C} \\ \# \end{array} \right\}^{53}$$

V teorii distinktivních rysů, jak jsme ji představili, nic nenapovídá tomu, že # a C tvoří přirozenou třídu, a proto není důvod, proč by měly figurovat v tomto pravidle spolu. Proto se domníváme, že existuje nějaká nevyjádřená generalizace, která je skrytá za výše formulovaným pravidlem. Možnou generalizací založenou na slabice, která nezahrnuje požadavek hranice slova nebo konsonantu, před nímž je nazální závěrová hláska, by však byl návrh, že vokál se nazalizuje, pokud za ním v rýmu bezprostředně následuje nazální konsonant. To znamená, že k nazalizaci povede jedině následující struktura (kterou poněkud předvídáme v části 9.4):

Pravidlo nazalizace, které bylo vytvořeno, aby fungovalo na strukturách tohoto typu, platí jak uvnitř slova, jako v *banc* a *engagé*⁵⁴, tak na konci, jako *bon* v *C'est bon*⁵⁵. Formulace založená na rýmu je zřetelně jednodušší než ta standardní: pro nazalizaci stanovuje pouze jeden kontext. Dle této analýzy předpokládáme, že nazální závěrová hláska zaujímá v následující slabice pozici onsetu, a to v případech jako *bonne* a *bon appétit*⁵⁶, kde nedochází k nazalizaci vokálu; toto tvrzení zdůvodníme později.

⁵³ Podobně jako v příkladě (3) i zde označuje „___“ prostředí, které podmiňuje danou změnu. Kulaté závorky na konci pravidla označují volbu *bud' – anebo*. Tzn., vokál se nazalizuje, pokud následuje nazální konsonant, za nímž stojí buď další konsonant (C), nebo hranice slova (#).

⁵⁴ Česky „lavice“, „angažovaný“.

⁵⁵ Česky „je to dobré“.

⁵⁶ Česky „dobrá“ a „dobrou chut“.

Podívejme se teď na vztah mezi polovysokým⁵⁷ a polonížkým⁵⁸ vokálem [e] a [ɛ] ve francouzštině. Existují jasné případy, ve kterých jsou tyto dva vokály v paralelní distribuci:

(10)

1. (a) [ete] (<i>été</i>) ,léto‘	(b) [etɛ] (<i>étais</i>) ,byl‘
2. (a) [te] (<i>thé</i>) ,čaj‘	(b) [tɛ] (<i>tais (-toi)</i>) 2 os.sg. <i>se taire</i> ,buď zticha‘
3. (a) [ble] (<i>blé</i>) ,pšenice‘	(b) [blɛ] (<i>blet</i>) ,přezrálý‘
4. (a) [me] (<i>mes</i>) ,můj‘	(b) [mɛ] (<i>mais</i>) ,ale‘

Ve francouzštině je ale mnoho alternací zahrnujících tyto vokály, a to ve tvarech, které spolu souvisejí jak po derivační stránce, tak po flexivní:

(11)

1. [bet] (<i>bête</i>) ,hloupý‘	2. [betiz] (<i>bêtise</i>) ,hloupost‘
3. [grev] (<i>grève</i>) ,stávka‘	4. [grevist] (<i>grêviste</i>) ,stávkující‘
5. [krem] (<i>crème</i>) ,smetana‘	6. [ekreme] (<i>écrémé</i>) ,našlehaný‘
7. [sɛʃ] (<i>sèche</i>) ,suchý‘	8. [seʃe] (<i>sécher</i>) ,sušit‘
9. [ljɛʒ] (<i>Liège</i>) ,Lutych‘	10. [ljeʒwa] (<i>liégeois</i>) ,z Lutychu‘
11. [ʒɛspɛr] (<i>j'espère</i>) ,doufám‘	12. [ɛspere] (<i>espérer</i>) ,doufat‘
13. [ʒɛsɛd] (<i>je cède</i>) ,vzdávám se‘	14. [sede] (<i>céder</i>) ,vzdát se‘

Pokud zvážíme slabičnou strukturu, pak se komplementární distribuce⁵⁹ ukáže v takových případech, v nichž se polonížký vokál objevuje v zavřených slabikách a

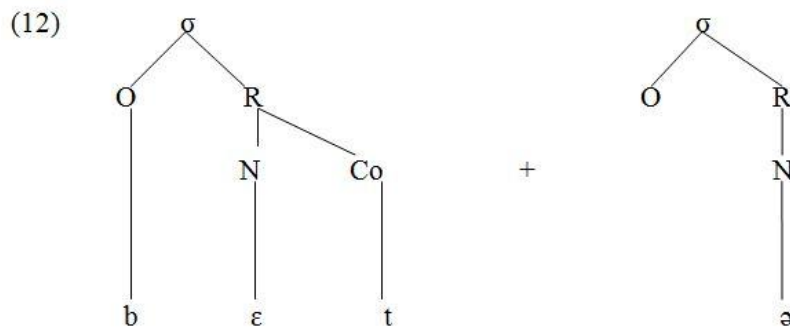
⁵⁷ V originále „high-mid“.

⁵⁸ V originále „low-mid“.

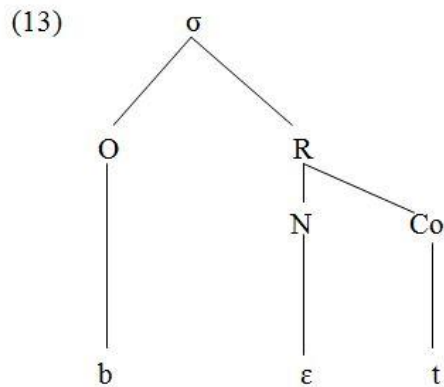
⁵⁹ Komplementární (doplňková) distribuce je jev, kdy se alofony jednoho fonému nikdy nemohou vyskytnout ve stejném hláskovém okolí, např. realizace fonému /ř/ a jeho znělé a neznělé varianty; ve slově *přijít* se nikdy nemůže objevit znělé /ř/ (Krčmová 2008, s. 100).

polovysoký vokál v slabikách otevřených. To znamená, že kontrast mezi těmito dvěma vokály je neutralizovaný pomocí pravidla *snižování* v zavřených slabikách, a je těžké pochopit, jak může být neutralizující kontext stanoven bez odkazu na slabiku a její základní části, jakožto jednotky fonologické teorie.

Kromě odkazu na složky ‚onset‘ a ‚rým‘ pro znázornění alternací zobrazených výše se také obracíme na pojem **resylabifikace**⁶⁰. Pokud má tedy bête strukturu:

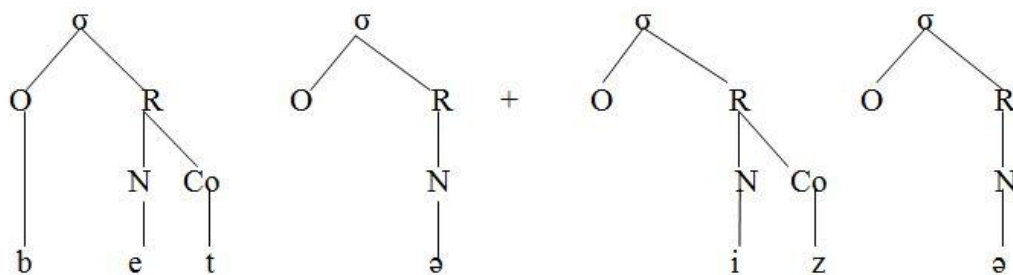
potom po vypuštění šva bude struktura následující:

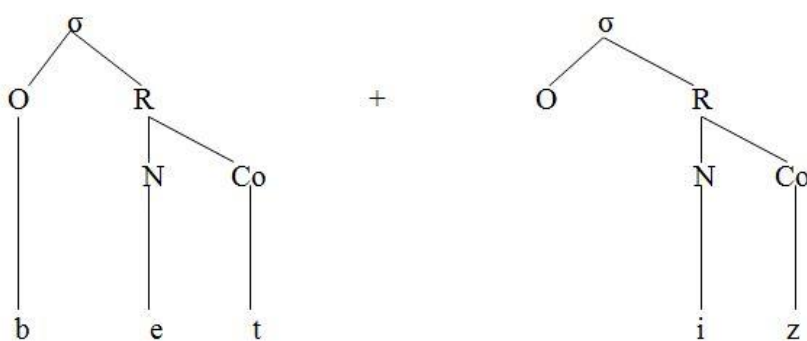
(Pokud bychom nevypustili šva, pak by /t/ obsazovalo ve druhé slabice onset; toto tvrzení zdůvodníme později.) K další resylabifikaci dochází v případě slova *bêtise*, jehož derivace, která poněkud zjednodušuje proces odstranění šva, bude následovná:

⁶⁰ Česky „přeslabikování“; jev, při němž dochází k připojení koncového konsonantu ve slově na začátek následujícího slova, které začíná vokálem.

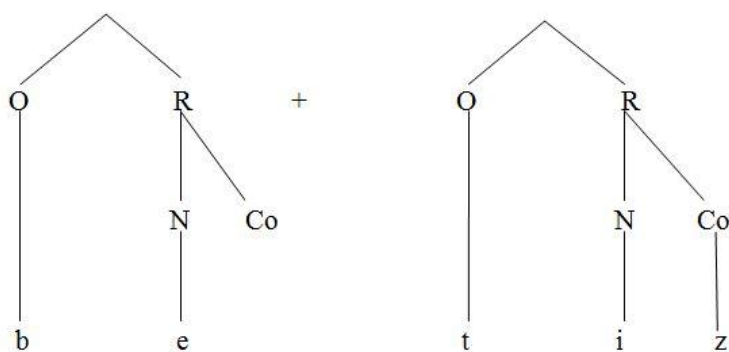
(14) *Tvoření slova*

Odstranění šva a resylabifikace

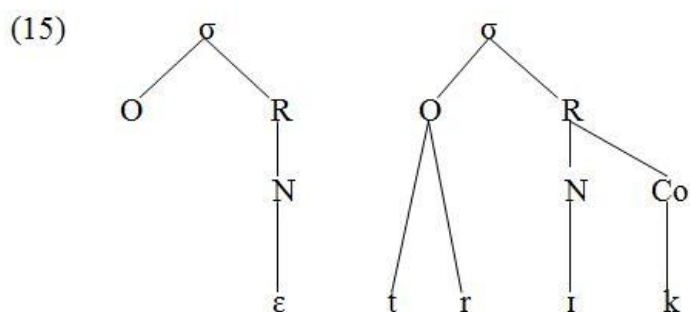
Resylabifikace /t/

Snížení: podmínky nejsou splněny.⁶¹

⁶¹ Po resylabifikaci je /e/ v otevřené slabice, proto nemůže dojít k jeho snížení na /ɛ/.

Podle výše uvedených derivací vytváříme několik předpokladů. Domníváme se, že slabičná struktura není uvedena v hloubkové reprezentaci, ale že existuje úroveň počáteční sylabifikace a může dojít k následné resylabifikaci. Předpokládáme také, že /t/ ve slově *bête* je včleněno do rýmu v počáteční sylabifikaci a že ke snižování dochází po odstranění šva a resylabifikaci. Nemáme prostor zde přezkoumávat všechny tyto předpoklady, ale zvážíme zajímavou teorii, že konsonant může být resylabifikován do prázdného onsetu. Tuto myšlenku přiblížíme, když se krátce podíváme na úzce související pojem: princip **maximálního onsetu**, který údajně platí v jazycích obecně. Tento princip stanovuje, že v dané řadě segmentů, v níž může být konsonant v zásadě sylabifikován více než jedním způsobem, nastane taková situace, že konsonanty, které mohou obsazovat buď rým, nebo onset, se objeví spíše v onsetu než v rýmu. Vezměme si například anglické slovo *Ettrick*: /r/ musí být sylabifikováno v onsetu druhé slabiky, protože fonotaktika jazyka sekvence /tr/ v kóde zakazuje. /T/ ale může v podstatě obsazovat kódu v první slabice nebo v druhé slabice onset, společně s /r/, a to bez porušení fonotaktiky jazyka⁶². Princip maximálního onsetu vyžaduje, aby /t/ obsazovalo onset, tedy:

Tento příklad se týká počáteční sylabifikace, ale stejně tak platí tendence zaplňovat prázdné onsety, a to tam, kde dochází k *resylabifikaci*. Vraťme se k našemu francouzskému příkladu *bêtise*: předpokládáme, že sufix /izə/ má na úrovni počáteční sylabifikace prázdný onset a že /t/ v *bête* se může ‚přesunout‘ z pozice kódy, aby se zaplnil prázdný onset v /izə/. Tento proces se opodstatněně nazývá *resylabifikace*: objevuje se často v případech, kde tvoření slov může mít za následek změny ve slabičné struktuře morfémů; na některé případy v angličtině se podíváme ve

⁶² I čeština povoluje sekvence /tr/ ve slabičných onsetech, dokladem toho jsou např. slova *svetr*, *trik*...

cvičeních na konci kapitoly. Resylabifikace se objevuje ve slově /bet/, kde /e/ není v zavřené slabice, kdežto v *bête* k resylabifikaci nedochází, a tak /e/ v zavřené slabice je. Pravidlo neutralizace, které snižuje /e/ v zavřených slabikách, se proto aplikuje až po tvoření slov a resylabifikaci.

Pojem resylabifikace zahrnuje následující tvrzení: francouzští mluvčí budou raději sylabifikovat sekvence typu CVCVCV, například *des amis* ([dezami]), na sekvence o třech CV slabikách než, řekněme, na jednu CVC slabiku ([dez]) následovanou V slabikou ([a]) a CV slabikou ([mi]). Toto tvrzení je přesvědčivé. Pokud posloucháme francouzské mluvčí, kteří ve své promluvě kladou důraz na každou slabiku, tudíž vkládají pauzy tam, kde by se normálně nevyskytovaly, pak se bude výsledná promluva lišit alespoň v jednom ohledu od anglického protějšku, pokud jde o slabičnou strukturu. Anglický mluvčí vyslovující *„Not a word!“*⁶³ s počátečním přízvukem na každém slově toto vysloví jako [nɒt|æ|wɜːd] (kde ‚|‘ označuje pauzu). Francouzský mluvčí vyslovující *„Pas un mot!“*⁶⁴ se stejným důrazem nicméně řekne [pa|zɛ̃|mo], tzn. sekvence jasně sylabifikovaná do řady tří otevřených slabik, dochází tedy k vázání /z/ ze slova /paz/ do prázdného onsetu v následující slabice.

Tím se dostáváme k jevu vázání⁶⁵ ve francouzštině a roli, kterou hraje v tomto jevu slabičná struktura. Samozřejmě je rozdíl mezi posledním konsonantem ve slovech jako *bête* (stejně jako poslední konsonant ve slovech *bec*, *mec* a *sec*⁶⁶, které na konci nemají šva) a posledním konsonantem ve slovech typu *mes*⁶⁷. Posledně jmenovaný příklad se účastní procesu vázání: není foneticky realizován

⁶³ Česky „Ani slovo“.

⁶⁴ česky „Ani slovo“.

⁶⁵ V originále „liaison“; fonologický proces, jehož podstatou je, že se finální konsonanty v některých slovech foneticky nerealizují, pokud následující slovo nezačíná na vokál; pokud tedy následuje slovo začínající vokálem, pak tento finální konsonant obsadí jeho prázdnou konsonantickou pozici, a tak může být realizován; podobný jev lze najít i v angličtině, například ve formě tzv. *spojovacího /r/*: v britské angličtině se /r/ na konci slova téměř nevyslovuje (*clear* [kliə]), ale pokud za tímto slovem stojí slovo začínající na vokál, pak je /r/ foneticky realizováno (*clear answer* [kliər]) (Crystal, D. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 2003, s. 247).

⁶⁶ Česky „zobák“, „chlap“, „suchý“.

⁶⁷ Česky „můj“.

před pauzou, nebo pokud následující slovo začíná konsonantem. Naproti tomu prvně jmenované příklady jsou foneticky realizovány v každém okolí. Tento fakt má důsledky pro pravidlo *snižování*, protože ve skupině slov s konsonantem účastnícího se vázání mají některá slova, jako například *mes*, neměnné [e], zatímco ostatní mají neměnné [ɛ], např. *mais*. Prozkoumejme proto jev vázání z hlediska slabičné struktury a podívejme se na jeho důsledky pro pravidlo *snižování*.

9.3. Extraslabičnost, CV úroveň a abstraktnost

Myšlenka preference maximálních onsetů v procesu sylabifikace vede samozřejmě, jak jsme viděli, k posunu konsonantu na místo prázdného onsetu. Tato teorie nám poměrně jednoduše umožňuje charakterizovat vázání ve francouzštině. Zde jsou některá fakta, která tento jev ilustrují:

(16)

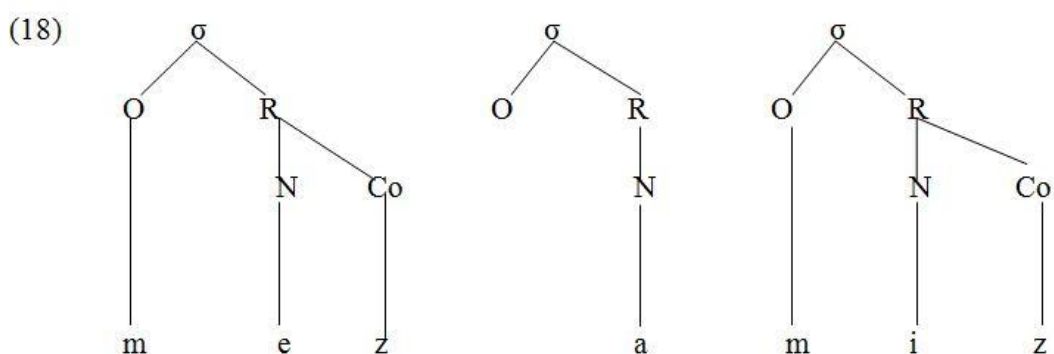
1. [mebuʃɔ̃] (*mes bouchons*) ,moje zátky‘
2. [mezami] (*mes amis*) ,moji přátelé‘
3. [desepaʒ] (*des cépages*) ,odrůdy vinné révy‘
4. [dezɔ̃nɔ̃] (*des oignons*) ,cibule‘ (pl.)
5. [leviʒ] (*les vignes*) ,vinná réva‘
6. [lezø] (*les oeufs*) ,vejce‘ (pl.)
7. [nobutej] (*nos bouteilles*) ,naše lahve‘
8. [nozo] (*nos aulx*) ,naše česneky‘
9. [nokav] (*nos caves*) ,naše sklepy‘
10. [nozetiket] (*nos étiquettes*) ,naše štítky‘
11. [ptiver] (*petit verre*) ,sklenička‘
12. [ptitami] (*petit ami*) ,přítel‘

Existuje velká třída slov, zahrnující slova jako *mes*, *des*, *les*, *nos* a *petit*, která jsou zakončena konsonantem, jenž se objevuje (za určitých omezení, ty budeme přezkoumávat v kapitole 9.7) tehdy, když následující slovo začíná vokálem, ale neobjevuje se, když následující slovo začíná konsonantem nebo pokud nenásleduje žádné slovo. Standardní generativní přístup k tomuto jevu je formulace pravidla vázání, které převádí sekvenci VC#V na V#CV a další, obvykle uváděné jako trunkace⁶⁸ (Dell 1973, 1980) – ta působí po vázání a vypouští konsonanty na konci slova, pokud předcházejí slovu začínajícímu konsonantem (opět za podmínek zmíněných výše), proto:

(17) *Trunkace*

[+kons] → Ø / ___ [+kons]⁶⁹

Pravidlo slouží k odstranění ‚latentního‘ konsonantu v případech typu, které jsou uvedeny lichými čísly v příkladě (16), při nesplnění podmínek v sudých příkladech pravidlo selhává. Slova s ‚pevnými‘, spíše než latentními, posledními konsonanty, jako *mec*, *sec*, *bec* a *cap*, se z tohoto důvodu počítají v trunkaci jako výjimky. Ostatní fonologové tento jev vysvětlují s ohledem na slabiku: příslušný konsonant je přenesen na prázdný onset slova, které začíná vokálem, jinak není realizován. Posledně jmenovaný příklad můžeme analyzovat jedním ze dvou způsobů. Můžeme říct, že konsonant začíná v pozici kódy:

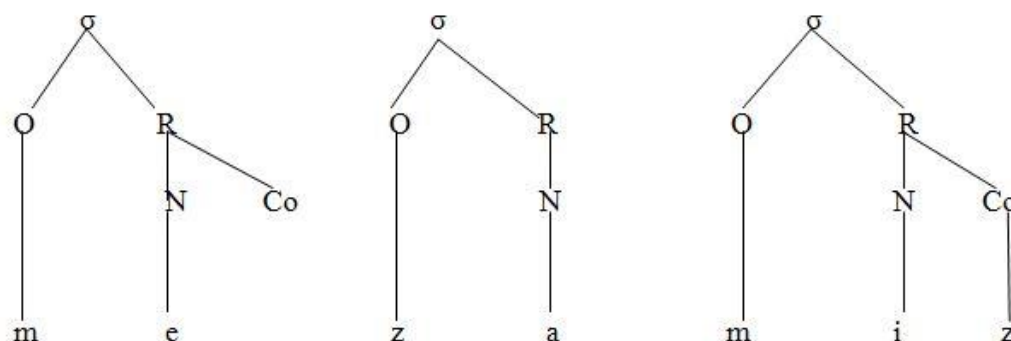

(jako ve *Il a vu mes amis* (‚Viděl mé přátele‘)) a potom je přesunut na pozici onsetu:

⁶⁸ Česky ‚zkrácení/odseknutí‘.

⁶⁹ Konsonant se nerealizuje, pokud následuje slovo začínající konsonantem.

(19)

Tato analýza postavená na slabice ale vyžaduje formulaci pravidla *odstranění* pro případy, ve kterých konsonantu v kódě bezprostředně nenásleduje prázdný onset. Přesvědčivější alternativou je obrátit se na pojem extraslabičnost/extrasylabicita⁷⁰. Tento pojem je rozšířením pojmu ‚extrametričnost‘, který byl původně uveden ve fonologii, aby objasnil určité jevy o stanovení přízvuku, na něž se podíváme v této kapitole později. Tuto myšlenku rozšířili Clements a Keyser⁷¹ (1983: 101–14), a to na případy zahrnující segmentální chování v rámci slabik. Návrhem v tomto případě je, že ‚latentní‘ konsonant na konci slova, řekněme odlišný od /k/ v *mec* (‚chlap‘), není sylabifikován do rýmu: za účelem sylabifikace ‚se nepočítá‘. Výslednou sylabifikaci můžeme znázornit (způsobem, který se poněkud liší od Clementsova a Keyserova) následovně:

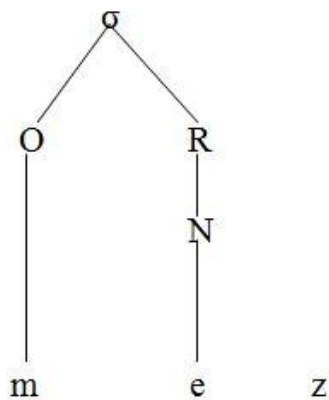
(20)

Slovníkový tvar: /mez/

⁷⁰ Extraslabičnost je jev, při němž určitý segment není začleněn do slabičné struktury; typickým příkladem jsou tzv. *plovoucí konsonanty*, které se účastní vázání ve francouzštině (Carr 2008, s. 52).

⁷¹ George Nick Clements byl americký lingvista zabývající se fonologií. Mimořádnou pozornost věnoval zejména africkým jazykům a výzkumu v oblasti slabičné, tónové a rysově teorie. Samuel Jay Keyser je americký lingvista, který se zabývá historií a strukturou anglického jazyka. Mezi jeho oblasti zájmu patří fonologie, metrika a lexikální struktura.

Sylabifikace:

Budeme předpokládat, že extraslabičný segment může být ‚zachráněn‘ následujícím prázdným onsetem, tak by totiž získal místo ve slabičné struktuře; jinak jsou finální kmenové extraslabičné konsonanty v substantivech a verbech (ne však adjektivech) odstraněny postcyklickým lexikálním pravidlem⁷² trunkace (Booij 1983/84); a jakékoliv extraslabičné konsonanty, které nejsou sylabifikovány na konci postlexikální fonologie, nejsou realizovány ani foneticky.

Stojí za zmínku, že v případě, který zde uvádíme, je /z/ v *amis*⁷³, plurálu od *ami*, také extraslabičné, a tudíž nebude realizováno, pokud jej nezachrání následující prázdný onset. To odráží použití pojmu segmentální extraslabičnost: tvrzením je, že *afixální* konsonanty, jako je plurální /z/ ve francouzštině, mohou být extraslabičné. Je to zajímavá myšlenka, nemáme však prostor se jí zde zabývat (k diskuzi a využití však viz Durand 1990 a Anderson 1991).

Abychom se ale krátce vrátili zpět k naší analýze pravidla snižování středních vokálů ve francouzštině, jsou zde zahrnuty tři odlišné případy. Za prvé, existují slova končící na konsonanty, které se nikdy neodstraňují, jako ve slovech *crème*, *bête* a *grève*⁷⁴, v nichž se může vokál střídát s vokálem polovysokým. Tyto příklady jsme uvedli, abychom měli /e/ jako hloubkové a /ɛ/ pro případ, kdyby při resylabifikaci nedošlo k přesunutí konsonantu na následující onset. Existuje druhá kategorie slov končící konsonantem, který se účastní vázání, a obsahující neměnný vokál [e], jako

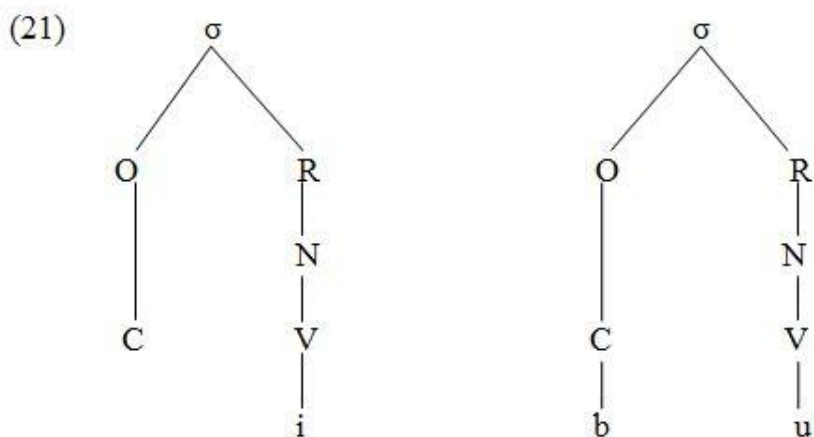
⁷² Postcyklická pravidla se na rozdíl od pravidel cyklických aplikují pouze jednou.

⁷³ Česky „přátelé“.

⁷⁴ Česky „smetana“, „zvíře“, „stávka“.

v *mes*, *les*, *des*, etc. I v těchto slovech předpokládáme hloubkové /e/, ale protože jsme již charakterizovali konsonanty na konci těchto slov jako extraslabičné, je jasné, že nikdy neuzavřou slabiku, která obsahuje středový vokál. Proto se nikdy polonízský alternant neobjeví. Tato slova kontrastují se třetí kategorií, ve které mají slova extraslabičný konsonant, ale neměnný polonízský vokál, jako v *mais*⁷⁵. Taková slova mají hloubkové /ε/ a možnost polovysokých/polonízských alternací tak nevzniká (protože snižování mění pouze polovysoké vokály).

Stojí za povšimnutí, stejně jako to činí Clements a Keyser (1983), že francouzská slova s ‚dyšným h‘ (viz s. 143) mohou být analyzována z hlediska slabičné struktury velmi jednoduše. Vzhledem k tomu, že jsme předpokládali hloubkové /h/ v případech jako *hibou*⁷⁶, kde je plurál [leibu] a ne [lezibu], můžeme nyní říct, že tento fakt byl na jedné straně zdůvodněn, protože /h/ zabírá onset, a tudíž zabraňuje přechodu /z/ na pozici onsetu. Toto vysvětlení založené na slabice nicméně nezdůvodňuje začlenění segmentu /h/. Zdůvodňuje spíše začlenění konsonantu na pozici onsetu, avšak bez upřesnění, o jaký konkrétní konsonant se jedná. Znázornění je následovné (podle Clementse a Keysera):

Zde naznačujeme, že převládají uzly O a N, nikoliv přímo matice rysů, ale časové sloty ‚C‘ a ‚V‘ (pro vysvětlení ‚trvání v čase‘⁷⁷ viz část 9.4), které pro změnu dominují specifikacím rysů. Tuto řadu slotů Clements s Keyserem (1983) označují

⁷⁵ Česky „ale“.

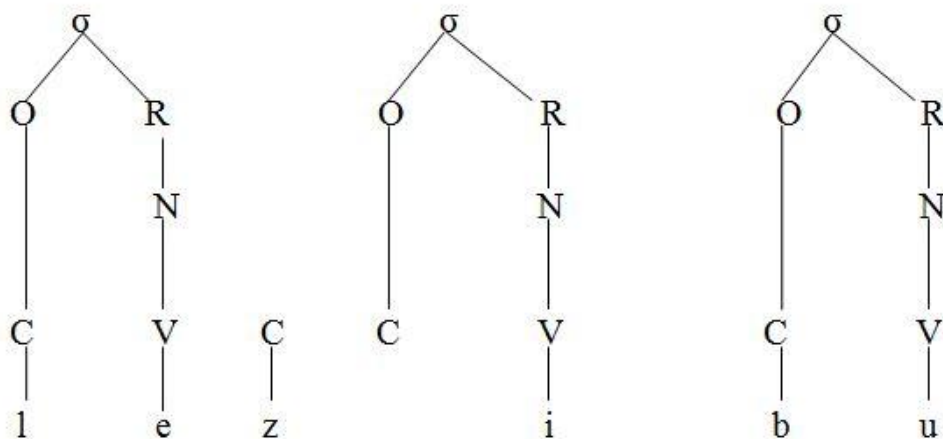
⁷⁶ Česky „sova“.

⁷⁷ V originále „timing“.

jako **CV úroveň**. Ze začlenění CV úrovně do fonologických reprezentací plyne mnoho zajímavých důsledků, z nichž některé budeme přezkoumávat v kapitole 10. Tato úroveň zřetelně odstraňuje potřebu rysu [kons] a převzetí uzlu ,σ' stejně tak jasně odstraňuje potřebu rysu [slabičný]. Tudíž, společné práce při vytváření hlavních segmentálních tříd (konsonant, glide, vokál) za pomoci rysů [kons] a [slab] se dosáhne jinými prostředky, přičemž třída fonologických rysů náležitě upřesňuje jen znění hlasu a rovněž místo a způsob artikulace konsonantů, vokálů a glidů. Fonologové tedy navrhnou, že pojmy jako slabičnost a konsonantičnost se uplatňují na úrovni vyšší než je vnitřní složení segmentů. K této představě o CV úrovni jsme se již implicitně obrátili pomocí popisu slabičné struktury z hlediska sekvencí ,C' a ,V' a v dřívějších pravidlech jsme tyto symboly přijali jako značku⁷⁸ pro sekvence konsonantů a vokálů. Pro naše současné účely dosáhneme pomocí CV úrovně v případech s ,dyšným h' vysoce pravděpodobného tvrzení, že pro francouzské mluvčí bude na začátku slov jako *hibou* rozhodně konsonant. Toto je však celá fonologická specifikace, která pro tento segment existuje.

Resylabifikace typu, kterým jsme se právě zabývali, jsou citlivé na výskyt takových slotů více než na výskyt určitých specifikací rysů. Proto ,C' v CV úrovni zabraňuje resylabifikaci:

(22)

Extraslabičné /z/, které budeme podle CV úrovně znázorňovat slotem ,C', jenž mu dominuje, není realizováno, protože zůstává extraslabičným i na konci derivace.

⁷⁸ V originále „cover symbol“ – symbol značící dva nebo více příbuzných fonémů (např. CV = konsonant + vokál).

(Stejně jako ve standardním modelu i zde používáme symboly typu ‚z‘, jako neformální prostředek pro znázornění specifikací rysů.)

Také Clements a Keyser ukazují, že slabičná extrasylabická analýza francouzského vázání má zajímavé důsledky pro abstraktní problém, který jsme řešili při analýze slov s ‚dyšným h‘ v kapitole 6. Zatímco jsme podpořili myšlenku, že slova jako *hibou* začínají konsonantem, založení hloubkového počátečního /h/, stejně jako v kapitole 6, nás přinutilo provést absolutní analýzu neutralizace: museli jsme zformulovat pravidlo pro odstranění /h/, bezkontextově ($h \rightarrow \emptyset$), které fungovalo, aby neutralizovalo rozdíl mezi /h/ a všemi ostatními konsonanty ve francouzštině. Ještě hůře, od abstraktního konsonantu na začátku takových slov jsme požadovali, aby byla jeho specifikace rysů odlišná od všech ostatních konsonantů (aby pravidlo odstranění vymazalo pouze tento konsonant). Proto by postačovalo /q/ (neznělá uvulární⁷⁹ závěrová hláska) nebo /ħ/ (neznělá faryngální⁸⁰ úžinová hláska) nebo /ʘ/ (jedna z mlaskavek⁸¹ v kojsanských jazycích jižní Afriky). Výběr v poměrně velké skupině nefrancouzských konsonantů byl tedy naprosto libovolný; problémem bylo, že náš model trval na vymezeném segmentu. CV úroveň nám povoluje konsonantní slot, který jednoduše nedominuje žádné specifikaci rysů, a nemá proto žádnou fonetickou realizaci.

Prostřednictvím této analýzy dostáváme velmi jasnou a přesnou představu o abstraktnosti konsonantu: pokud je to konsonant, pak nedominuje žádné specifikaci rysů, a je proto nevyslovitelný. Spíše než na pravidlo absolutní neutralizace⁸² se v této analýze obracíme na obecné pravidlo: že sloty C nebo V, které na konci derivace nedominují žádné matici rysů, jednoduše nemají žádný fonetický popis. Realita takových slotů je znázorněna pomocí *vázání* a také pomocí *elize* ve francouzštině. Podívejme se jak.

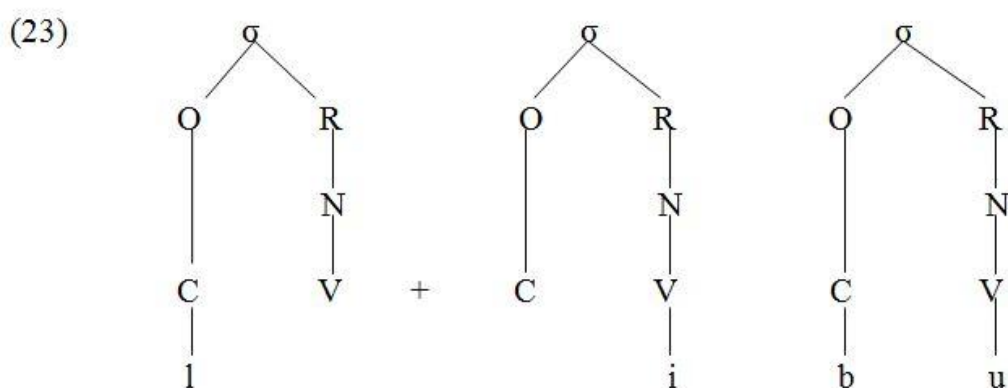
⁷⁹ Uvulára je hláska artikulovaná pomocí uvulárního čípku.

⁸⁰ Faryngála je hláska, která se tvoří ve faryngální/hltanové dutině.

⁸¹ Mlaskavka je explozivní hláska, která je artikulovaná při vdechnutí/inspiraci vzduchového proudu, proto se také označuje jako hláska vdechová (Řeřicha 1998, s. 14).

⁸² Absolutní neutralizace byla uvedena generativní fonologií. Její podstata spočívá v tom, že určitý segment je přítomen v hloubkové reprezentaci, nikoliv však v reprezentaci povrchové (fonetické). Např. anglické slovo *collapse* obsahuje v hloubkové reprezentaci finální segment /e/, ten se však nevyslovuje.

Vzpomeňme si, že *elize* poskytuje některým morfémům bezvokálové alternanty, jako například členy *le* a *la* nebo zájmena *me*, *te* a *se*, například *la femme* vs. *l'amie*⁸³. Již dříve (s. 142) jsme pro odvození takových alternantů předložili pravidlo ve formě [+syll] → Ø / ___ ## [+syll]⁸⁴. Nyní navrhuje, že i *elize* funguje na úrovni CV, stejně jako *vázání*. Tudíž, spíše než odkazování na rysy [slab] a [kons] jakožto součásti vnitřního složení segmentů dochází k odstranění prvního ze dvou sousedících vokálů přes hranici, nezávisle na tom, čemu sloty C a V střídavě dominují. V případě slova *le hibou* tomu bude zabráněno kvůli vložení C slotu:

Na podporu hloubkového konsonantu v takových slovech jsme vznesli argument, že jejich ‚nepravidelnost‘ je až nápadně pravidelná: soustavně blokují *elizi* a, jak jsme uvedli v kapitole 6, povolují *trunkaci*. Analýza *elize* a *vázání* jako jevů CV úrovně nám umožňuje říci, proč tomu tak je bez pomoci absolutní neutralizace.

9.4 CV úroveň, délka segmentu a komplexní segmenty

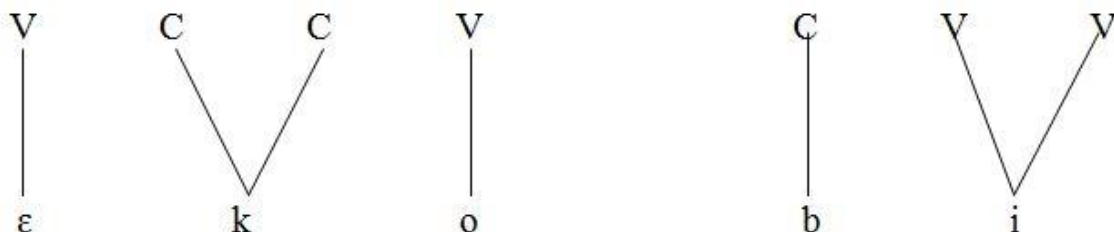
Řekli jsme, že úroveň CV je řada časových slotů. Když se podíváme na zobrazení délky segmentu, uvidíme, co to znamená. Znázorníme dlouhé konsonanty a vokály jako samostatné specifikace rysů, kterým dominují dva časové sloty. Tudíž, slova

⁸³ Česky „ženy“ vs. „přítelkyně“.

⁸⁴ Vokál se nerealizuje, pokud za ním stojí hranice slova a slovo začínající vokálem.

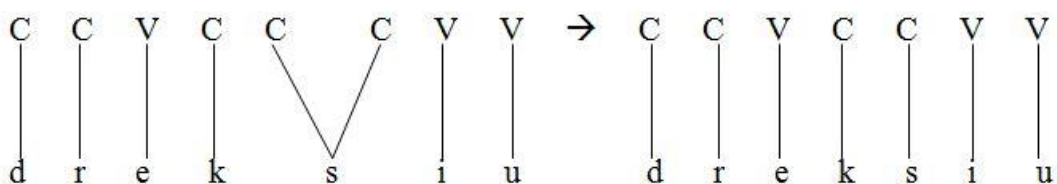
bee ([bi:]) ze skotštiny z oblasti Lowlands a *ecco* ([ek:o]) z italštiny⁸⁵, která pro usnadnění ignorují slabičnou strukturu, budou znázorněna takto:

(24)

To nám umožňuje překonat problém, který se vyskytl ve standardním modelu při formalizaci pravidel ovlivňujících délku segmentu, např. *degeminaci*⁸⁶. V kapitole 6 jsme viděli, že pravidlo *degeminace* může být v litevštině formulováno dvěma způsoby: může odstranit první ze dvou sousedních konsonantů, nebo druhý, přičemž výběr mezi těmito formulacemi je naprosto libovolný. Dále jsme viděli, že samotný postup byl chybný: *degeminace* nespočívá v odstranění jednoho ze dvou segmentů, ale ve zkrácení jednoho dlouhého segmentu, což můžeme nyní znázornit jako odstranění jednoho časového slotu na CV úrovni:

(25)

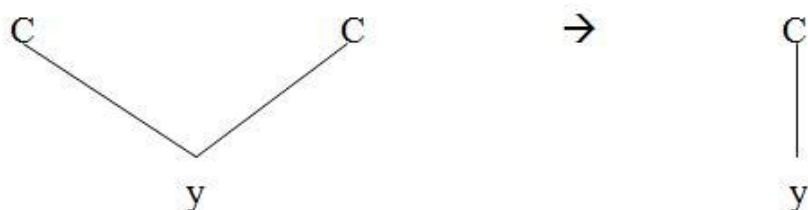

Pravidlo *degeminace* by proto bylo formulováno jako:

⁸⁵ Česky „včela“ a „zde“.

⁸⁶ Zjednodušení dvojitých souhlásek.

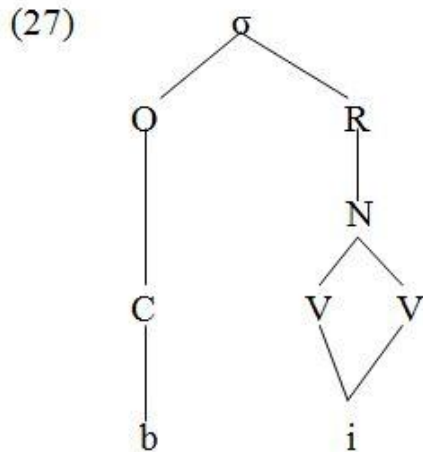
(26) *Degeminace*

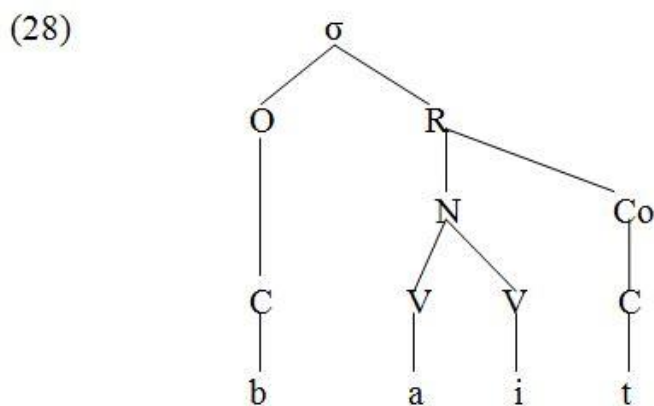
(kde y je nějaká specifikace rysů)

Právě tak, jako jsme zamítli rysy [slabičný] a [kons] jakožto rysy, které charakterizují vnitřní složení segmentů, nyní odmítáme použití rysu [dlouhý] jako rysu segmentálního: délka segmentu je umístěna na úrovni CV, a může tedy být začleněna do zobecnění o slabičné struktuře. Takový způsob nahlížení na rozdíly v délce se dobře shoduje s rozdílem mezi předvídatelnou a nepředvídatelnou délkou segmentu. Rozdíl je následující. V některých jazycích mohou být dlouhé jak konsonanty, tak vokály, ale pod podmínkou, že v rýmu se dlouhý konsonant a dlouhý vokál nevyskytují společně. To je případ švédštiny, kde mohou mít rýmy s dlouhými segmenty formu VVC nebo VCC, ale nikoli VVCC (e.g. [wi:t], [wit:], ale nikoli *[wi:t:]). Tento případ kontrastuje s případem z jazyka Limbu (viz str. 27), který povoluje slabiky VCC i VVCC, jako [am:a] a [a:m:a]. K tomuto rozdílu bychom však chtěli říct, že ve švédštině existuje omezení týkající se počtu časových slotů v rýmu, takže přítomnost dlouhého vokálu v rýmu zabraňuje výskytu dlouhého konsonantu a naopak.

Znázornění dlouhých vokálů můžeme chápat tak, že se slabičné jádro větví:

Tento způsob zobrazení může pro změnu naznačovat, že diftongy mají být znázorněny stejným způsobem. Anglické slovo *bite*⁸⁷ může být proto znázorněno jako:

Toto schéma je shodné se znázorněním dlouhých vokálů, ale neukazuje, že jeden element v diftongu (/a/) je výraznější nebo význačnější (,vrchol'⁸⁸) než druhý. Musíme být schopni rozlišit tento druh diftongu (kterému se říká ,**klesavý**' diftong⁸⁹, protože percepční výraznost dvou vokalických segmentů se snižuje zleva doprava) od ostatních (,**stoupavé**' diftongy⁹⁰, v nichž je nejvýraznější element napravo). Jedním řešením je umístit příslušný vokál do onsetu nebo kódy; druhým je znázornit

⁸⁷ Česky „kousat“.

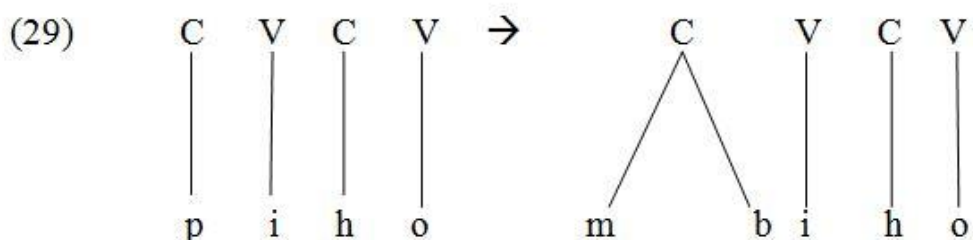
⁸⁸ V originále „head“.

⁸⁹ Čeština má pouze klesavý diftong [ou] – *kloub*, ve slovech cizího původu se objevuje diftong [eu] – *pneumatika* a [au] – *auto*.

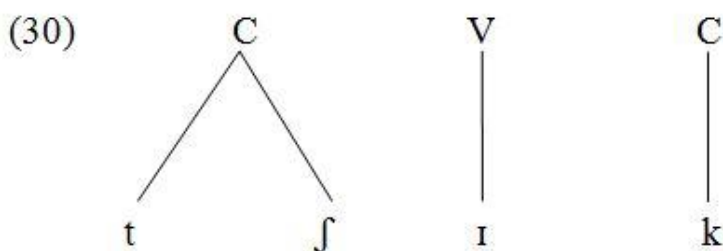
⁹⁰ Např. slovenské diftongy [uo] a [ie] – *kôň*, *mlieko*.

uvnitř jádra závislost mezi vokalickými elementy, bohužel ale nemáme prostor prozkoumávat tyto alternativní návrhy.

Někteří fonologové (jako Anderson 1976 a Ewen 1982) tvrdí, že určité typy segmentů, jako pre-nazalizované závěrové hlásky, např. toho druhu, který se vyskytuje v Tereně (jazyku Arawakan, jímž se mluví v Brazílii), a v jistých případech i afrikáty, jsou považovány za nejlepší komplexní segmenty. Tudíž, co se týče časových slotů, se „počítají“ jako jednotné segmenty, ale mají více než jeden soubor specifikací rysů spojených se slotem. Slovo *piho* („syn“) z Tereny a jeho pre-nazalizovaná forma *mbiho* („můj syn“) by tedy byly na úrovni CV znázorněny takto:

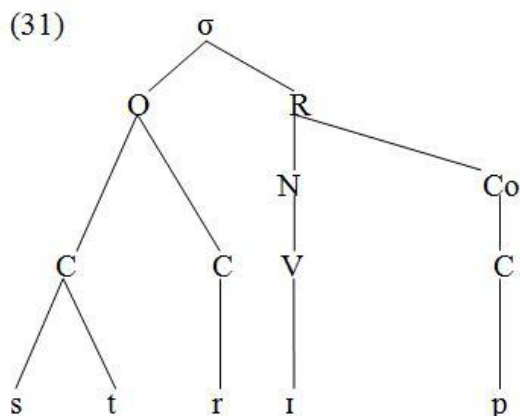

Tam, kde se afrikáty počítají jako jednoduché segmenty, je možno použít stejný způsob zobrazení, například anglické slovo *chick*⁹¹:

Tento způsob reprezentace také pomáhá řešit porušování hierarchie sonority v anglických onsetech a kódách. Proto jsou svazky /sC/ v onsetech považovány (například Selkirkovou 1982) za komplexní segmenty:

⁹¹ Česky „kuřátko“.

Podobný návrh platí pro problematické sekvence /ks/ v anglických kódách, např. *six*. Tato porušení sonority od nás ale vyžadují, abychom posoudili hodnoty sonority, například u sekvence /sC/. Ať je však hodnota pro tuto sekvenci jakákoliv, stále bude méně sonorní než následující /r/; obracet se však na hierarchii sonority, když nemáme prostředky pro ohodnocení hodnoty sonority daného segmentu, je nedostačující (a stejný problém samozřejmě nastává u afrikát).

Onsety /sC/ jsou ‚príznaková‘ porušení požadavků sonority. Podporou této myšlenky je fakt, že mohou být vyřazena z historického vývoje slabičné struktury. Proto jsou v historickém vývoji španělštiny a francouzštiny onsety /sC/ resylabifikovány na slabiky /es/, za nimiž následuje onset C, například *scola* (‚škola‘) → *escola* (s následnou ztrátou /s/ ve francouzštině).

Dalším přístupem k sekvencím /sC/ v anglických onsetech je tvrzení, že /s/ je extraslabičné. Zde však narážíme na pojem extraslabičnost, který, jak poukazuje Goldsmith (1990: 108)⁹², je rozdílný od pojmu, podle Clementse a Keysera (1983), na nějž jsme odkazovali v diskusi o vázání ve francouzštině. Ten naznačuje, že extraslabičný segment nemá žádnou realizaci, pokud není sylabifikován, což dodalo této myšlence na zajímavosti. Stejný přístup můžeme navrhnout pro případy, v nichž v angličtině /n/ na konci kořenu následuje po /m/, přičemž extraslabičné /n/ se neobjeví, pokud není zachráněno prázdným onsetem, jako v *hymn/hymnal*, *damn/damnation*, *solemn/solemnity*, *autumn/autumnal*,

⁹² John A. Goldsmith je americký lingvista, který se mimo jiné zabývá i počítačovou vědou. Jeho výzkum sahá od fonologie až po počítačnou lingvistiku. Nejvýznamnější prací je *Autosegmentální fonologie*.

*column/columnist*⁹³. Tento proces ‚zachraňování‘ je v anglické slovní zásobě omezen na úroveň 1. Podle analýzy ‚odstranění‘ je toto odstranění omezeno na úroveň 2. Pojem extraslabičnost, který platí v anglických onsetech pro /s/, se neodvolává na pojem nerealizace; základem je zpozorování, že v mnoha jazycích povolují pozice na začátku a na konci slov zmírnit fonotaktiku, nebo uvalují ještě větší omezení. Je příliš snadné klasifikovat vzpurné segmenty, *ad hoc*, jako extraslabičné; nemáme nicméně prostor zkoumat platnost specifických případů, v nichž byl pojem extraslabičnosti využit.

9.5 Umístění přízvuku, rytmus a stopa

Dosud jsme předpokládali jeden stupeň fonologické struktury, slabiku, která se ukázala být zásadní pro vyjádření fonologických zobecnění. A není překvapivé, že tomu tak opravdu je: pro jakýkoliv stupeň fonologické struktury musejí existovat zobecnění, která platí právě pro daný stupeň; předpoklady daného stupně však mohou být zdůvodněny, pouze pokud takováto zobecnění existují. Jestliže toto je onen případ, pak je zde otázka, která přirozeně vyvstává na základě předcházející debaty: pokud existují fonologická zobecnění, která platí nad úrovní segmentu, tzn. na úrovni slabičné struktury, existují pro změnu i zobecnění, která platí ještě nad touto úrovní?

Zvažme nyní umístění přízvuku. V některých jazycích je umístění hlavního přízvuku v mnohoslabičných slovech poměrně jednoduchá záležitost, která vyžaduje pouze obecnou formulaci, a to, na kterou pozici ve slabice hlavní přízvuk připadá: například ve francouzštině a turečtině připadá na poslední slabiku ve slově, v polštině a velštině na předposlední a ve finštině a češtině na první. V ostatních jazycích je ale tato záležitost složitější, a proto bývá do umístění slovního přízvuku často zahrnuta slabičná struktura. Například jeden způsob, jak popsat princip umístění přízvuku u substantiv v angličtině, je říci, že hlavní přízvuk má tendenci připadat na předposlední slabiku, pokud obsahuje dlouhý vokál nebo diftong, nebo krátký vokál a dva konsonanty; jinak připadá na třetí slabiku od konce slova (proto

⁹³ Česky ‚hymnus/hymnický‘, ‚zatraceně/zatracení‘, ‚vážný/vážnost‘, ‚podzim/podzimní‘, ‚sloupek/sloupka‘.

*róoster, horizon, veranda, América*⁹⁴). Tento jev je v jazycích běžný: tam, kde je slovní přízvuk citlivý na slabičnou strukturu, jsou slabiky s některými druhy struktury (například VV, VCC nebo VVC), obvykle nazývané **těžké** slabiky⁹⁵, rozlišeny od **lehkých** slabik (například V nebo VC)⁹⁶. Těžké slabiky pak na sebe přitahují přízvuk. Bohužel ale neexistuje žádná shoda v tom, jak by měla univerzální definice ‚lehkých‘ a ‚těžkých‘ slabik vypadat; například v některých jazycích se slabiky s rýmy VC počítají jako těžké, zatímco v ostatních ne (v angličtině je případ, podle nějž můžeme tvrdit, že se slabiky s rýmy VC počítají jako lehké, stejně jako v zobecnění výše⁹⁷). Ať jsou problémy s pokusy o formulaci univerzální definice lehkých vs. těžkých slabik jakékoli (tzn. univerzální definice slabičné váhy), obecně platí, že tam, kde je umístění přízvuku citlivé na slabičnou strukturu, je důležitý rým: onsets nehrají žádnou roli v umístění přízvuku a tento fakt dále podporuje rozdíl onset–rým v rámci slabiky. Tam, kde umístění přízvuku takto závisí na struktuře rýmu, říkáme, že je **citlivý na kvantitu**: je citlivý na fonologickou váhu rýmu. Záležitost je jaksí zkomplikována tím, že v některých jazycích, jako v angličtině, jsou morfologické faktory a lexikální kategorie slova také zahrnuty do umístění slovního přízvuku. Tyto případy však nebudeme přezkoumávat.

V jazycích, kde je umístění slovního přízvuku citlivé na kvantitu, se často stává, že konkrétní slabičná pozice ve slově ‚se nepočítá‘ za účelem umístění přízvuku. Jinak řečeno, tvrzení o principu umístění slovního přízvuku v jazyce je znatelně zjednodušené, pokud je takový předpoklad učiněn. V takových případech se zmíněné slabice říká **extrametrická**. Vezměme si případ dialektu Yup'ik ze střední Sibíře, který uvádí Goldsmith (1990: 171): hlavní přízvuk zde připadá na těžké slabiky, které jsou definovány výhradně jako slabiky obsahující rýmy s dlouhými vokály (i.e. rýmy VC nejsou v Yup'ik považovány za těžké). Poslední slabika ve slově je ale extrametrická: nemůže nést přízvuk, i když je těžký. Extrametrické

⁹⁴ Česky ‚kohout‘, ‚horizont‘, ‚veranda‘, ‚Amerika‘.

⁹⁵ Těžké slabiky jsou slabiky a) s dlouhým vokálem či diftongem, tzn. otevřené slabiky (CVV, VV), u nichž se slabičné jádro větví; nebo b) s kódou (CVC, VVC, VCC), tzn. zavřené slabiky. V češtině se těžké slabiky vyskytují např. ve slovech *dlouhý, král* atp.

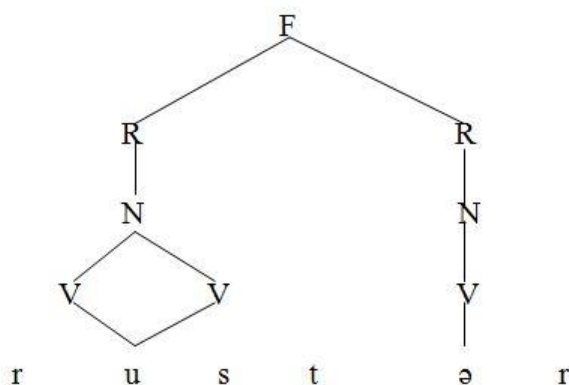
⁹⁶ Lehké slabiky jsou slabiky s krátkým vokálem a obvykle bez kódy (CV, V). V češtině například první slabika ve slově *život*.

⁹⁷ Tento případ se týká extrametrickosti. Finální konsonant neznamená vždy těžkou slabiku, jelikož se stává extrametrickým, a tudíž se nepočítá.

slabiky se vždy vyskytují na okraji slova: jsou to slabiky umístěné nejvíce vlevo nebo vpravo; případy finálních extrametrických slabik jsou běžné (minimálně jedna analýza umístění slovního přízvuku v angličtině (Hayes 1982) předpokládá, že se to týká anglických substantiv). Pojem ‚extrametrický‘ byl aplikován na segmenty i na rýmy. Tudíž, v Hayesově teorii (1982) je finální konsonant ve všech anglických slovech považován za extrametrický. Kdybychom se věnovali detailům tohoto tvrzení a samozřejmě detailům o umístění slovního přízvuku v angličtině, zabralo by nám to více prostoru, než zde máme k dispozici. Nicméně by teď mělo být jasné, jak může být pojem ‚extraslabičný‘, na který jsme odkazovali při diskusi o ‚latentních‘ konsonantech ve francouzštině, považován za přirozené užití pojmu extrametrickost: ten se také týkal segmentů na okrajích slov nejvíce vpravo. (Tyto dva případy se od sebe nicméně liší: význam tohoto pojmu se v našem francouzském případě netýkal umístění přízvuku nebo slabičné váhy.)

Sekvence rýmů (a tudíž i slabik) skládající se z přízvučné slabiky plus jedné nebo více nepřízvučných slabik tvoří složky zvané **přízvučné stopy**. Tzn. slovo *rooster*⁹⁸ může mít následující strukturu (ignorující onsety), kde ‚F‘⁹⁹ značí stopu:

(32)

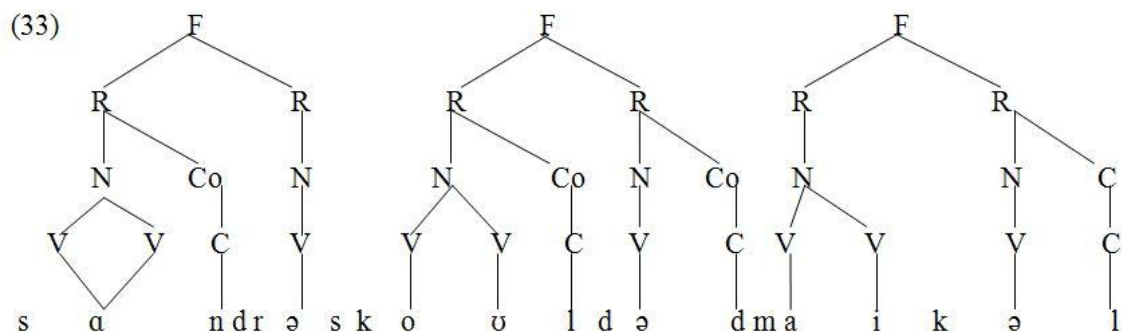

Taktéž anglické větě *Sandra scolded Michael*¹⁰⁰ může být přidělena následující struktura:

⁹⁸ Česky „kohout“.

⁹⁹ V originále „foot“.

¹⁰⁰ Česky „Sandra vynadala Michaelovi“.

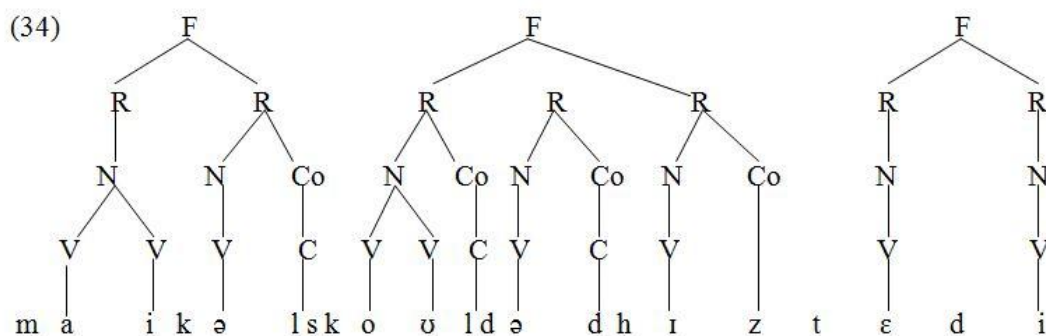

V každém slově tudíž tvoří přízvukovou stopu dva rýmy; pokud při vyslovení ‚vyřukáme‘ rytmus této věty, měli bychom si všimnout pravidelných taktů na první slabice každého slova. Protože se v těchto případech zabýváme metrem (rytmem řeči), poukazujeme na struktury jakožto na **metrické** struktury a na teorie o struktuře jakožto metrické teorie. Post-SPE fonologie vykonala mnoho práce v oblasti lingvistické organizace, v rámci které se stala známou jako **metrická fonologie**¹⁰¹. My budeme schopni poskytnout pouze nejstručnější popis některých hlavních myšlenek metrické fonologie, nicméně by ale mělo být zřejmé, že mnoho zajímavých zobecnění, která by nám jinak unikla, může být zachyceno právě metrickou teorií.

Pokud je přízvuk umístěn na úrovni stopy, pak vyvstává jedna otázka: jaké jsou zásady pro vznik stopy v přirozených jazycích? Jeden faktor už jsme zmínili: vznik stopy může být citlivý na kvantitu, stejně jako v angličtině, zatímco v ostatních jazycích (např. ve francouzštině) nehraje váha rýmu v umístění přízvuku žádnou roli. Proto odkazujeme na přítomnost vs. nepřítomnost stop citlivých na kvantitu jako na **parametr**, kterým se mohou jazyky od sebe lišit. Další parametr pro tvoření stopy se týká pozice hlavního přízvuku ve stopě. Mnoho metrických fonologů tvrdí, že stopy v angličtině mají vždy strukturu, kterou jsme si právě ukázali, tzn. nejvýraznější element (vrchol) je nalevo a následuje jeden nebo více elementů napravo, které jsou méně výrazné. Tudíž, stopy v angličtině jsou sestupné, a protože ostatní jazyky je mohou mít vzestupné, vydělíme ještě další parametr, kterým se od sebe jazyky liší, pokud jde o tvoření stopy: sestupné nebo vzestupné stopy. Řekli jsme, že stopy

¹⁰¹ Metrická fonologie je teorií přízvuku a byla navržena Libermanem a Princem (1977). Pracuje s nelineární analýzou přízvuku, a je tedy přímou reakcí na lineární analýzu přízvuku, kterou vytvořili Chomsky a Halle ve svém modelu SPE. Ti předpokládají, že přízvuk je záležitostí individuálních segmentů (např. vokálů). Metrická fonologie však chápe přízvuk jako vlastnost, která funguje vzájemně mezi konstituenty. Přízvuk je proto znázorněn v metrických mřížkách nebo stromech jakožto binární vztah mezi nody, které jsou označeny ‚strong‘ (silný) a ‚weak‘ (slabý). Cílem je tak znázornit různé stupně výraznosti jednotlivých slabik (Carr 2008, s. 100).

v angličtině mohou po slabičném vrcholu obsahovat více než jednu slabiku. Věta *Michael scolded his teddy*¹⁰² bude tedy následovná:

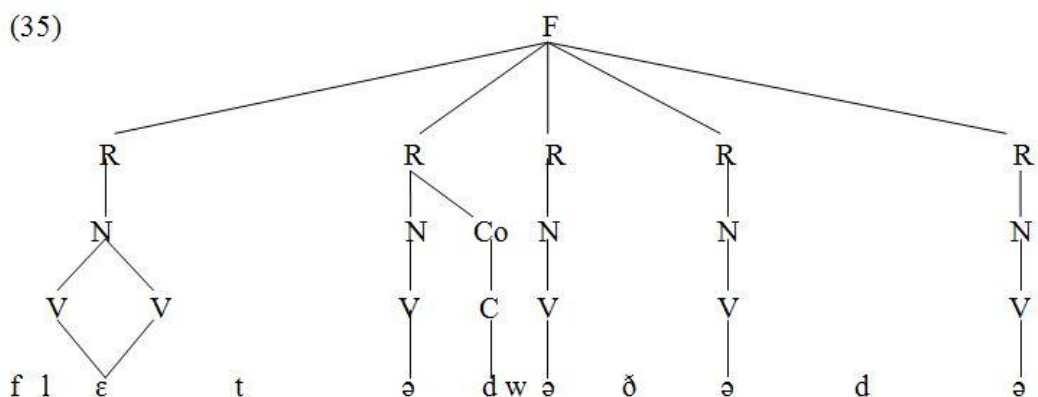
Zde obsahuje druhá stopa tři rýmy: slabičný vrchol, což je první rým ve slově *scolded*, a dva nepřízvučné rýmy. Všimněme si, že když při vyslovení vyřukáme tuto větu, zůstanou pak přízvučné slabiky ve stejných intervalech, i když je ve druhém rýmu slabika navíc, ve srovnání s větou *Sandra scolded Michael*. Na tento fakt o rytmu slabika navíc, se často upozorňuje: pokud se několik slabik vloží mezi dvě přízvučné, pak jsou ‚sraženy‘ k sobě, takže přízvuky od sebe zůstanou stejně vzdáleny (proto se říká, že angličtina je jazyk ‚počítající přízvuky‘¹⁰³). Tudíž věta *Sandra flirted with the Frenchman*¹⁰⁴ má mezi druhou a třetí přízvučnou slabikou tři nepřízvučné a věta *Sandra flirted with the delectable Frenchman*¹⁰⁵ má tyto slabiky čtyři. V obou případech zůstává délka mezi přízvučnými slabikami stejná. To samozřejmě vyvíjí nátlak na nepřízvučné slabiky, ty se totiž musí co nejvíce zkrátit, jinak jsou odstraněny; proto se elize vokálů a konsonantů a snížení vokálů na šva hojně vyskytuje v takovýchto případech: čtyři nepřízvučné slabiky ve větě *Sandra flirted with the delectable Frenchman* jsou všechny ve formě šva, sekvence je tak snížena na [flɜ:tədwəðədə]. Struktura stopy by mohla být následující:

¹⁰² Česky „Michael vynadal svému medvídkovi“.

¹⁰³ V originále „stress-timed“, *jazyky počítající přízvuky* poměřují délku intervalu mezi dvěma přízvučnými vrcholy časově; tyto jazyky jsou založeny na tzv. *izochronii*, tzn., intervaly mezi dvěma přízvučnými slabikami jsou stejně dlouhé; čeština naopak patří mezi *jazyky počítající slabiky* (syllable-timed), u nichž je interval mezi dvěma přízvučnými vrcholy poměřován počtem slabik.

¹⁰⁴ Česky „Sandra flirtovala s Francouzem“.

¹⁰⁵ Česky „Sandra flirtovala s rozkošným Francouzem“.

Ve větě *The generativist confessed*¹⁰⁶, kde může být mezi přízvučné slabiky vloženo pět nepřízvučných slabik, je pravděpodobné vypuštění šva a tudíž ztráta slabiky, [ʃɛnɪətɪvɪskən].

Tento způsob reprezentace angličtiny jako jazyka počítajícího přízvuky naznačuje, že stopy jsou v angličtině **neomezené**; tzn. mohou v podstatě obsahovat libovolný počet rýmů (ty jsou omezeny tím, co je fyzicky možné vyslovit v daném čase). Toto tvrzení je diskutabilní: Selkirková (1984) tvrdí, že stopy v angličtině jsou omezené, a to maximálně na tři slabiky. Další debata však přináší třetí parametr, kterým se může vytváření stopy v jazycích lišit: stopy mohou být v daném jazyce omezené nebo neomezené. S parametry stanovenými pro vytváření stopy v angličtině, tzn. (a) citlivost na kvantitu a (b) sestupnost (záležitost s ohraničeností ponecháváme otevřenou), a s jasným přehledem detailů o citlivosti na kvantitu můžeme přejít ke konstruování stopových struktur, a to v kterémkoli případě. Zůstávají však ještě další otázky. Jak by měla být přízvučná slabika ve stopě znázorněna? Existují nějaká obecná omezení pro celkovou formu (geometrii) stop? Pokud mají stopy například tři rýmy, jaká zásada přikazuje, že takové stopy se mají rozvětvit třemi směry, jak bylo uvedeno výše? Existuje princip, který zavádí další větvení? Jak by měla být znázorněna jednoslabičná slova? A co slova obsahující více než jednu stopu? Abychom mohli na tyto otázky odpovědět, například pomocí zkoumání některých návrhů metrické fonologie, které se týkají reprezentace úrovní přízvuků ve stopách a geometrie těchto stop, musíme stručně shrnout systém

¹⁰⁶ Česky „Generativista přiznal“.

umístění přízvuku dle modelu SPE. Metrická fonologie totiž vznikla proto, aby v pojetí SPE napravila vnímané nedostatky.

Tento model stanovuje přízvuk v angličtině zaprvé skrze segmentální rys [přízvuk] a zadruhé prostřednictvím pravidel pro umístění přízvuku, která fungují společně se souborem konvencí následovně. Pravidla přízvuku mají přístup k syntaktickým informacím, a to ve formě označených a ozávkovaných řetězců typu, které jsme krátce zvažili v kapitole 5 a které zahrnují symboly ohrazení. Hlavní přízvuk, označený číslem ,1', je přiřazen k příslušnému vokálu v každé lexikální kategorii pomocí **anglického přízvukového pravidla (ESR)**¹⁰⁷, které je, mimo jiné, citlivé na slabičnou strukturu, kde je tato struktura definována na základě C a V sekvencí.

Dále se aplikují pravidla, která umísťují další přízvuky, jako **pravidlo jádrového přízvuku (NSR)**¹⁰⁸, působící na fráze a věty (např. *Mike's teddy and Bill left*¹⁰⁹), a **pravidlo pro přízvuk kompozit (CSR)**¹¹⁰, které přiděluje přízvuk kompozitům (např. *pregnancy test*¹¹¹). **Pravidlo pro snížení přízvuku (SSC)**¹¹² automaticky snižuje všechny ostatní úrovně přízvuku v příslušných závorkách o jeden stupeň, a to poté, co je umístěn hlavní přízvuk. **Pravidlo pro odstranění závorek (BEC)**¹¹³ odstraňuje po aplikaci všech pravidel nejvnitřnější závorky, a vytváří tak další řetězec, na němž se mohou všechna pravidla znovu aplikovat. Posledně zmíněný proces jsme popsali v kapitole 5 jako cykličnost: cyklický princip

¹⁰⁷ V originále „English Stress Rule“; protože se tato pravidla v češtině nevyskytují, nemáme pro ně český ekvivalent. V textu jsme se tedy pokusili následující pravidla vhodně přeložit a do závorky jsme uvedli jejich anglickou zkratku.

¹⁰⁸ V originále „Nuclear Stress Rule“; každá věta či fráze má slovo, které je kvůli své důležitosti vysloveno důrazněji než slova ostatní, takové slovo se proto považuje za jádro celé věty/fráze; podstatou tohoto pravidla je, že ve frázi největší přízvuk připadá na slovo, které je umístěno na konci (viz *Interactive Tutorial on Rhythm Analysis*. [online] [cit. 2014-04-15]. Dostupné na <<http://academic.reed.edu/english/intra/3.2.4.html>>).

¹⁰⁹ Česky „Mikeův medvídek“, „Bill odešel“.

¹¹⁰ V originále „Compound Stress Rule“; toto pravidlo stanovuje, že v kompozitech má největší prominenci první ze dvou slov, existují však i případy, kdy je tomu naopak (Carr 2008, s. 31).

¹¹¹ Česky „těhotenský test“.

¹¹² V originále „Stress Subordination Convention“.

¹¹³ V originále „Bracket Erasure Convention“.

pro aplikaci pravidel uvádí, že všechna pravidla mají šanci se uplatnit na materiálu v nejnvnitřnějších závorkách. Poté, co se tak stane, jsou tyto závorky odstraněny a nový cyklus začíná na řetězci segmentů a hranic, který v zásadě obsahuje původní řetězec jako svou subčást. Pro slovo *Frenchman* máme:

(36)

1. cyklus:

ESR

1	1
[N [A French]A	[N man]N]N

BEC

1	1
[N French	man]N

2. cyklus:

CSR

1

SSC

1

2

[N French	man]N
-----------	--------

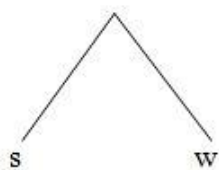
Znázornění přízvuku pomocí grafů s označenými body zavedl Liberman s Princem (1977; dále jen L&P). Jedna z námitek L&P proti systému SPE byla, že SPE dostatečně nerefletoval fakt, že úrovně přízvuku jsou záležitostí *relativní prominence*¹¹⁴: když vnímáme rozdíly v přízvuku, nestanovujeme takové absolutní hodnoty, kdy jedna slabika má primární přízvuk, druhá sekundární, další terciární a tak dále. Vnímáme spíše jednu slabiku výraznější než druhou. L&P tvrdili, že numerický systém SPE (s úrovnemi přízvuku sahajícími nekonečně od ,1‘ směrem dolů) vyjádřil první hledisko, zatímco posledně jmenované hledisko¹¹⁵ je přímo vyjádřeno pomocí grafů s body označenými ,s‘ a ,w‘¹¹⁶, proto (bez ohledu na slabičnou strukturu):

¹¹⁴ Lze užít i českého ekvivalentu *zvýraznění*.

¹¹⁵ Míněno je hledisko relativní prominence, pozn. překladatele.

¹¹⁶ Zkratky pro *strong* a *weak*, v překladu *silný* a *slabý*.

(37)

Frenchman

Někteří fonologové (e.g. Durand 1990: 224, Hogg a McCully 1987: 64) považují myšlenku SPE o potenciálně nekonečném počtu úrovní přízvuku za absurdní. Grafy s čistě lokálními vztahy ,s/w‘ nevyjadřují žádné přímé tvrzení o stupních přízvuku mezi body v jedné a v jiné části grafu, a proto této ,absurditě‘ zabraňují. Přesto však Hogg a McCully (1987: 70) ukazují, následujícíce L&P, že přímý převod z rytmičkových grafů do numerických úrovní přízvuku SPE je možný ve formě algoritmu (postup pro převod z jednoho formálního systému do druhého), a to takto:

Pokud je terminální uzel¹¹⁷ t označen ,w‘, pak je jeho počet přízvuků roven počtu uzlů, které mu dominují, plus jedna. Pokud je terminální uzel t označen ,s‘, jeho počet přízvuků je roven počtu uzlů, které dominují nejnižšímu ,w‘ dominujícímu t, plus jedna.

(L&P: 259)

Samozřejmě pokud takový algoritmus existuje, pak metrické stromy skutečně vyjadřují myšlenku o nekonečném počtu úrovní přízvuku. Tato myšlenka tedy není až tak absurdní, jak se může na první pohled zdát: i když škála úrovní přízvuku, které lidské bytosti umějí vytvářet a vnímat, může být omezená, nemáme důvod tvrdit, že na tuto škálu uvaluje omezení gramatika. Podobnou paralelu můžeme snadno najít v syntaxi. Neexistuje například žádné lingvistické omezení na počet vedlejších vět, který může souvětí obsahovat, existuje však omezení na počet vedlejších vět, jež je lidská bytost schopna dekodovat (je možné vyslovit souvětí se stem takových vedlejších vět, toto souvětí však zcela určitě nemůže lidská bytost dekodovat). Ani na tyto extrémní případy ale nemusíme odkazovat: u některých typů vedlejších vět je omezení skutečně nízké. Můžeme například říci, že toto je dobře utvořená anglická

¹¹⁷ Je možno užít cizího termínu *nodus*.

věta: *The rat the cat ate died*¹¹⁸. Chybí zde sice výraz ‚which‘¹¹⁹, jeho vynechání ale nezpůsobuje žádné problémy při pochopení věty. Nicméně následující souvětí, které má pouze dvě takové věty, je na pochopení velmi těžké: *The rat the cat the dog chased ate died*. Zdá se, že počet podobných vedlejších vět, které jsme schopni snadno dekodovat, je omezen na jednu. Bylo by ale absurdní tvrdit, že v gramatice tohoto typu existuje omezení: to by znamenalo tvrdit, že druhé souvětí není utvořeno správně, zatímco první ano, což není možné, bez rozporu, který z toho vyplývá. Zatímco tedy platí, že přízvuk je záležitostí relativní prominence, tvrzení, že numerický systém SPE je ‚absurdní‘, je přinejmenším poněkud přehnané. Navíc, jak Durand (1990: 224) naléhavě poznamenává, pravidlo pro snížení přízvuku (SSC) v SPE myšlenku relativní prominence *vyjádřilo*. Nicméně je pravda, že představa SPE o přidělení hlavního přízvuku první přízvučné položce byla poněkud zvláštní a že představa o relativní prominenci je mnohem srozumitelněji vyjádřena v zápisu metrické fonologie.

Tento nový způsob pro zobrazení relativní prominence samozřejmě vyžaduje přeformulování pravidel NSR a PSR, pokud jde o metrické stromy; pravidla, která nemáme prostor zde zkoumat, vyjadřovala, do jisté míry oprávněně, příslušné generalizace elegantněji než jejich ekvivalenty v SPE. Jiným způsobem zobrazení relativní prominence ve stromových strukturách je její zakódování přímo do grafu, v němž je slabičný vrchol zastoupen svislou čarou a závislé části nesvislými čarami:

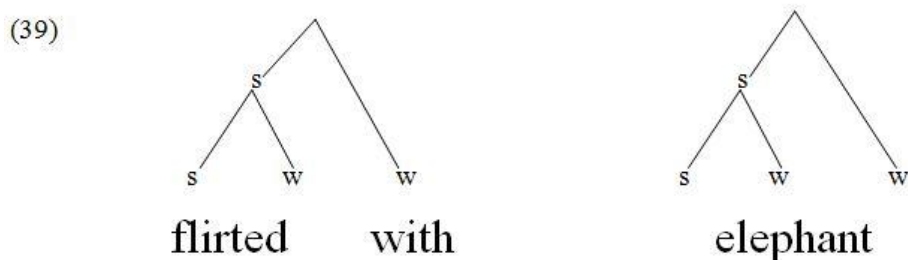
Tento způsob preferují fonologové, kteří pracují na teorii známé jako závislostní fonologie (stejně jako Anderson a Durand 1987, Anderson a Ewen 1987) a jejichž

¹¹⁸ Česky ‚Krysa, kterou kočka snědla, zemřela‘.

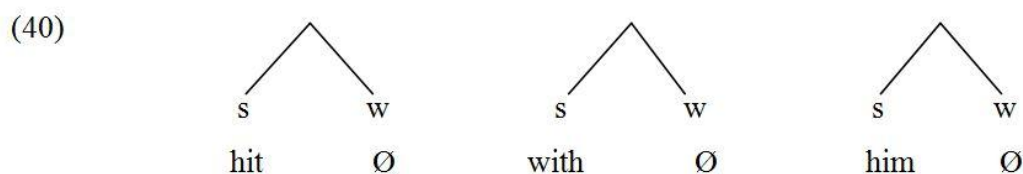
¹¹⁹ Česky ‚který‘.

návrhy na reprezentaci segmentální struktury jsou projednány v kapitole 11. My budeme používat způsob s označenými uzly.

Co se týče geometrie stopy, berou někteří fonologové v úvahu stopy s uzly, které mají více než dvě větve, stejně jako v příkladu (35), zatímco jiní trvají na tom, že metrická struktura se musí **větvit dvousměrně (binárně)**. Znázornění binárního větvení u anglické stopy se třemi slabikami může vypadat takto:

Teorie dvousměrného větvení má důsledky nejen pro případy typů uvedených výše, ale také pro znázornění monosylabických slov a pro příklady jako *delinquent*¹²⁰, u nichž jsme naznačili, že hranice stopy se objevuje uvnitř slova. Vezměme si případ monosylabických slov. Zatímco někteří fonologové navrhují, že tato slova tvoří **degenerované stopy**, v nichž se neuplatňuje myšlenka slabičného vrcholu (protože nevystává otázka pro stanovení, která ze dvou nebo více slabik je výraznější), Giegerich (1985) tvrdí, že všechna taková slova rozhodně mají binárně větvcí se strukturu, proto:

Toto schéma vypadá na první pohled spíše bizarně: slabý uzel dominuje tomu, čemu Giegerich říká **nulová slabika**, a je oprávněné se ptát, jaká je možná realita. Giegerich tvrdí, že představa o nulové slabice dobře odpovídá dvěma faktům v angličtině. Zaprvé, v diskuzi o vázání ve francouzštině jsme odkázali na jev vázání, který se objevuje, když mluvčí klade důraz na každé slovo ve výpovědi, jako v *Pas*

¹²⁰ Český „provinilec“.

*un mot!*¹²¹ Řekli jsme, že se tato výpověď odlišuje od anglické výpovědi *Not a word!*, kde jsou pauzy zřetelné na konci každého slova. Dále jsme uvedli, že důsledkem pauz byl právě tento silný důraz. Giegerich uvádí spojitost mezi důrazem a pauzou poukázáním, že se pauzy vyskytují ve slotu nulové slabiky. Druhý fakt o angličtině, který dobře zapadá do pojmu nulová slabika, se týká chování slov non-lexikální kategorie (jako jsou zájmena, předložky, spojky a členy). Taková slova jsou často nepřízvučná kvůli jejich non-lexikálnímu postavení a často se vůči slovům lexikální kategorie chovají jako klitika¹²². Tato klitičnost se vyskytuje u sloves a jejich zájmen ve funkci předmětu (*done it, got you*¹²³, etc), u podstatných jmen s předložkami nebo členy (*cup of, lot of, pint of*¹²⁴), a ‚wh‘ výrazy se členy (*what a*, např. *what a fuss*¹²⁵). Je patrné, že v takových výrazech se často oslabují finální konsonanty ve slově ([gpčΛ] místo /gɒt#ju:/ a [lɔ.ɹə] místo /lɒt#ɒv/) a jsou často psány tak, aby naznačovaly klitičnost druhého jednoslabičného slova, a utvořily tak slovo dvojslabičné: *gimme shelter, who dunnit, lemme in, kinda cute, lorra laughs, gotcha, cuppa, pint*¹²⁶, etc. Proces klitičnosti je podle Giegericha znázorněn takto: nepřízvučné non-lexikální slovo podléhá ‚odstranění stopy‘¹²⁷ a přesouvá se do slabého pravého uzlu předcházející stopy:

¹²¹ Česky „Ani slovo“.

¹²² Klitikon je slovo, které je z hlediska výslovnosti chápáno jako část slova předcházejícího či následujícího. Je to souhrnný název pro předklonky (proklitika) a příklonky (enklitika). (Řeřicha 1998, s. 14).

¹²³ Česky „udělal to“ a „mám tě“.

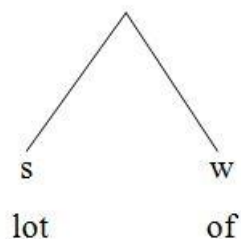
¹²⁴ Česky „šálek“, „hodně“, „půllitr“.

¹²⁵ Česky „jaký povyk!“.

¹²⁶ Nespisovné mluvené varianty výrazů *give me shelter* („ukryj mě“), *who done it* („kdo to udělal“), *let me in* („pusť mě dovnitř“), *kind of cute* („tak nějak roztomilé“), *lot of laughs* („hodně legrace“), *got you* („mám tě“), *cup of* („šálek něčeho“), *pint of* („půllitr něčeho“).

¹²⁷ V originále „defooting“.

(41)

Podobné procesy klitičnosti se objevují v kontrakci¹²⁸, která se hojně vyskytuje v angličtině. Tudíž, *not* se zkracuje na slabičnou nazálu plus /t/ v případech jako *shouldn't*, *wouldn't*, *hadn't*, pomocná slovesa jako *will* a *have* se zkracují na slabičné /l/ a /v/, např. *John'll know a the plants've died*¹²⁹. Když slovo předcházející pomocnému slovesu končí na vokál, pak se /l/ a /v/ přesylabifikují přímo do pozice kódy, a tak zanechají jednoslabičný tvar: věta *I'll open the bottle*¹³⁰ začíná jednoslabičným [ail]. To pro změnu umožňuje klitičnost ve tvaru [hilv], jako v *He'll've eaten*¹³¹. Všechny tyto jevy jsou dobře charakterizovány v Giegerichově souboru hypotéz. Navíc, jestli má Giegerich pravdu, že stopy jsou v angličtině vždy sestupné (nikdy se nevětví doleva) a jednoslabičná slova se větví binárně, potom se vysvětluje, proč, i když v angličtině existuje mnoho jevů klitičnosti, všechny zapojují do klitičnosti element umístěný ve slabé slabice nalevo, nikdy ne napravo. (Prvně jmenovaný typ se obvykle označuje jako **enklitičnost**¹³², na rozdíl od posledně zmíněného typu zvaného **proklitičnost**¹³³, který se objevuje v mnoha jazycích). Znázornění uvedené v příkladu (39) pro spojení *flirted with* předpokládá takovou klitičnost pro *with* k *flirted*, vytváří tak strukturu stopy podobnou se strukturou slova *elephant*¹³⁴. Nejpozoruhodnější v takových strukturách je, že vztah ‚s-w‘ se drží

¹²⁸ Česky „stahování“.

¹²⁹ Česky „John bude vědět“ a „rostliny uvadly“.

¹³⁰ Česky „Já tu láhev otevřu“.

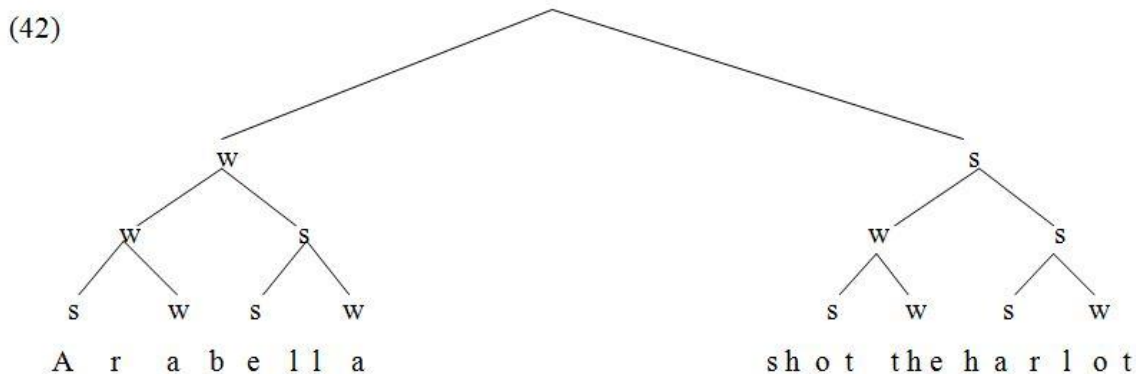
¹³¹ Celý tvar *He will have eaten*, česky „Bude už po jídle.“

¹³² Lze užít českého termínu *příklonnost*. Enklitikon, česky příklonka, je slovo, které nemá vlastní přízvuk, a proto se přiklání k předcházejícímu přízvučnému slovu a tvoří s ním jeden přízvukový celek, např. krátké tvary zájmen nebo tvary pomocného slovesa *být* (Řeřicha 1998, s. 22).

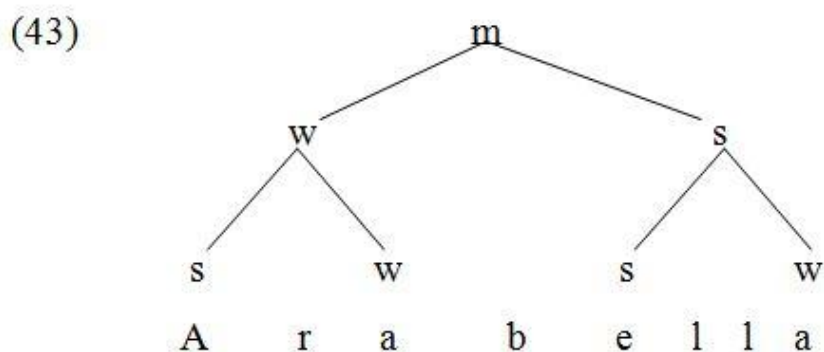
¹³³ Lze užít českého termínu *předklonnost*. Proklitikon, česky předklonka, je slovo, které nemá vlastní přízvuk, a proto se přiklání k následujícímu přízvučnému slovu a výslovnostně je s ním spojen, např. spojky, navazovací částice (Krčmová 2008, s. 172).

¹³⁴ Česky „slon“.

v metrickém stromu ‚odspoda až nahoru‘, a tento fakt odráží tvrzení, že relativní prominence platí lokálně, tedy pro sousední uzly, od nejnižšího po nejvyšší. Takové schéma relativní prominence můžeme znázornit v hierarchické struktuře až k úrovni věty následovně:

Taková struktura předpokládá zásady, podle nichž se stopám přiřazuje relativní prominence ve slovech, frázích a větách. Proto je potřeba mít pravidlo pro umístění větného přízvuku a metrické varianty pravidel jako NSR a PSR musí přiřadit prominenci správným slabikám v mnohoslabičných slovech, kompozitech a frázích. Například ve slově *Arabella* budeme muset přiřadit pravé stopě větší prominenci než levé, a to následovně (kde ‚m‘ označuje fonologické slovo, které je v literatuře často uváděno jako ‚mot‘¹³⁵):

¹³⁵ Z francouzštiny ‚slovo‘.

Pro tento účel L&P předložili pravidlo nazvané **pravidlo přidělující prominenci slovům lexikální kategorie**¹³⁶, které za určitých podmínek přiřazuje prominenci druhé stopě, a to po celou dobu větvení, což pro tento případ platí. Pravidlo je doplněno řadou podmínek, které zde ale nemáme prostor zkoumat. Nemáme ani prostor zkoumat všechna další metrická pravidla potřebná k tomu, abychom mohli dojít ke správným reprezentacím slov, frází a vět v angličtině. Přejdeme místo toho k dalšímu aspektu rytmu a způsobům jeho reprezentace. (V sekci 9.7 se krátce vrátíme k tomu, jaká může být úroveň struktury v příkladu (42), a ukážeme, jak může být odkaz k těmto úrovním užitečný.)

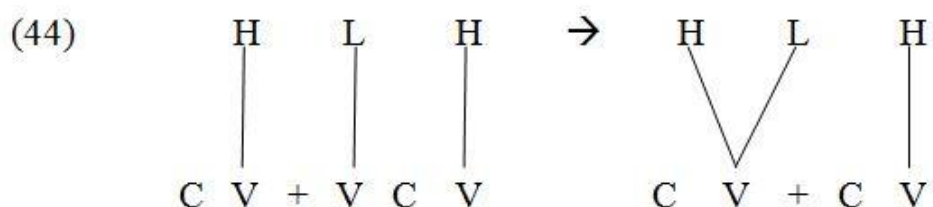
9.6 Symetrie, zamezení střetu a metrická mřížka

V diskusi o slabičné struktuře jsme se zmínili o fonologických pravidlech, která ukládají nebo vyjadřují fonotaktiku jazyka. Jako příklad jsme uvedli elizi a vznik glidu ve francouzštině, u nichž lze říci, že slouží k odstranění sekvencí vokálů zamítnutých fonotaktikou. Pokud tvoří fonotaktiku jazyka preferované struktury, pak může být tato myšlenka rozšířena na metrické jevy; to znamená, jazyk může preferovat metrické struktury a tyto struktury také mohou být vynuceny pravidly ovlivňujícími metrickou strukturu, nebo zásadami a pravidly, které obnovují preferovanou strukturu, jež byla narušena aplikací pravidel. Pojem preference ve fonologické symetrii se odráží v mnoha jazycích. Například v angličtině se často tvrdí, že jsou preferovány struktury se symetricky rozloženými stopami. Další často citovaný příklad preference symetrie se týká symetrického seřazení vysokého tónu, kterému následuje tón nízký, a to v tónových jazycích¹³⁷. V takových jazycích budou fonologická pravidla působící na CV úrovni odstraňovat vokály, zatímco preferované tónové kontury budou ponechány nedotčené. Například, pokud fonotaktika jazyka zakazuje sekvenci dvou vysokých tónů a sekvence VNV (kde ,V' = ,vysoký' a ,N' =

¹³⁶ V originále „Lexical Category Prominence Rule“; jeho podstata v angličtině spočívá v udělení prominence kompozitům a frázím skládajících se ze tří a více slov, udělení prominence pak závisí na větvení fráze či kompozita.

¹³⁷ Tónové jazyky mají specifický tónový průběh a melodické schéma slabiky/slova. V těchto jazycích má tón distinktivní (rozlišovací) funkci, zejména pak jeho výška. Výška tónu je zde tedy rozhodující pro rozlišení lexikálního významu slova. Příkladem tónového jazyka je čínština, vietnamština nebo také mnoho jazyků v Africe (Řeřicha 1998, s. 49).

‚nízký‘¹³⁸) by byla změněna na sekvenci VV pomocí pravidla odstraňujícího první ze dvou sousedících vokálů, potom bývá sekvence VNV často zachována (řekněme vznikem ‚konturního‘ tónu na prvním vokálu, který může být znázorněn jako VN):

Posledně jmenovaný jev, pomocí něhož se preferovaná sekvence udržuje na tzv. **tonální úrovni**, a to nezávisle na působení pravidla ovlivňujícího CV úroveň, je často vysvětlován na základě principu, jenž je známý pod názvem **princip obligatorní kontury (OCP)**¹³⁹. Ačkoliv byl tento princip zpočátku jen popisem čistě tonálního jevu, výraz ‚OCP efekt‘ je v dnešní době používán fonology na případy, v nichž je některá preferovaná symetrická struktura vynucena pomocí fonologických pravidel nebo obecných principů (které mohou začít fungovat, když aplikace ostatních fonologických pravidel končí asymetrickými strukturami). Toto prosazování symetrie s sebou obvykle nese myšlenku o **zamezení střetu**¹⁴⁰ (v případě, který jsme právě uvedli, dochází k zamezení střetu tam, kde se dva V tóny ocitnou vedle sebe).

Stejný pohled můžeme mít na pravidlo pro elizi a vznik glidu ve francouzštině a samozřejmě na jev vázání. Sekvence dvou vokálů můžeme za určitých podmínek považovat za elementy vytvářející střet a pravidla pro elizi a vznik glidu za prostředky, které tento střet napravují. Podobně i proces vázání můžeme za určitých podmínek považovat za prostředek pro odstranění střetů typu

¹³⁸ V grafu označováno jako H („high“ – vysoký) a L („low“ – nízký).

¹³⁹ V originále „Obligatory Contour Principle“, toto pravidlo stanovuje, že se dva stejné rysy či elementy nemohou vyskytnout bezprostředně vedle sebe, například dvě stejné tónové kontury (VVN – vysoký, vysoký, nízký) nebo dvě přízvučné slabiky (Carr 2008, s. 113).

¹⁴⁰ V originále „clash avoidance“. Ke střetu dochází, když se vyskytnou dvě přízvučné slabiky (nebo dva vysoké tóny) ve slově vedle sebe. V tomto případě musí dojít k tzv. zamezení střetu. Přízvukový střet bývá v angličtině velmi častý, a to zejména tam, kde se k danému slovu přidá slovo tvorný afix. Např. slovo *characterisation*, které vzniklo derivací od slova *character*, bude mít sekundární přízvuk tam, kde mělo původní slovo přízvuk primární ('character → 'characteri'sation), to proto, aby nedošlo ke střetu dvou primárních přízvků (*'characteri'sation) (Carr 2008, s. 167).

CC. V každém z těchto případů je omezení dáno na sekvence s totožnými objekty, ať už konsonanty, vokály nebo tóny určitého typu. Myšlenku o zamezení střetu můžeme také rozšířit na případy se segmentální disimilací v hláskových změnách, kde tyto změny slouží například k odstranění sekvencí dvou nazálních závěrových hlásek. Tedy, v historii španělštiny, *homne* („muž“), z latiny *hominem*, se mění na *homre* (později na *hombre*). Tato záležitost je samozřejmě značně složitější, než jak jsme uvedli. (Například ve francouzštině nemůžeme říct, že jakákoliv sekvence dvou konsonantů nebo dvou vokálů, třebaže uvnitř slova, je zakázána). Zásadní myšlenka se však týká zamezení sekvencí identických fonologických objektů, a je velmi pravděpodobné, že pro takovéto zamezení existuje dobrá percepční motivace.

Podívejme se nyní, jak se pojem „střet“ uplatňuje na metrickém jevu. Bylo zjištěno, že v angličtině jsou případy, kde slovo kolísá mezi dvěma přízvukovými schématy. Vezměme slova *antique*, *thirteen*, *unknown*, *Dundee* a *Tennessee*¹⁴¹. Všechna mají hlavní přízvuk na poslední slabice, a to i když jsou vysloveny samostatně nebo tak, že nepremodifikují¹⁴² slovo s primárním přízvukem na první slabice, jako v: *Judy swam naked in the Tennessee, His record collection is positively antique, Ron had three glasses of wine, whereas Jackie had thirteen a Sandrine's whereabouts in Prague are unknown*¹⁴³. Když se však vyskytnou v odlišném syntaktickém kontextu, a to tak, že bezprostředně předcházejí (a obvykle modifikují) slovu s hlavním přízvukem na první slabice, pak nastává posun přízvuku: je zajímavé, že ve spojeních *antique table*, *thirteen glasses*, *unknown artist* a *Tennessee Williams*¹⁴⁴ mají příslušná slova hlavní přízvuk na prvních slabikách. Tento jev není omezen na slova s přízvukem na poslední slabice. Tudíž slovo *academic*¹⁴⁵ má přízvuk na třetí slabice, ale ve frázi *academic writer*¹⁴⁶ je přesunut na první slabiku. Vystává jedna otázka: jaké je zásadní zobecnění pro takové alternace? Abychom mohli odpovědět na tuto otázku, zvážíme prostředky reprezentace takových aspektů

¹⁴¹ Česky „starobylý“, „třináct“, „neznámý“, „Dundee“ a „Tennessee“

¹⁴² Premodifikace – bližší určení, které stojí před jménem.

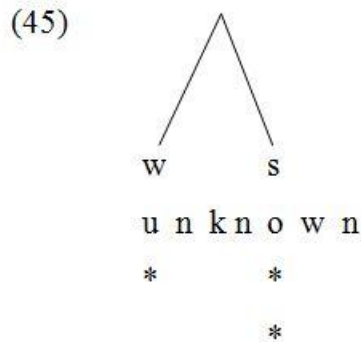
¹⁴³ Česky „Judy plavala nahá v Tennessee“, „Jeho diskotéka je naprosto starobylá“, „Ron měl tři sklenice vína, zatímco Jackie jich měla třináct“, „Sandřina místa pobytu v Praze nejsou známá“.

¹⁴⁴ Česky „starožitný stůl“, „třináct sklenic“, „neznámý umělec“, „Tennessee Williams“.

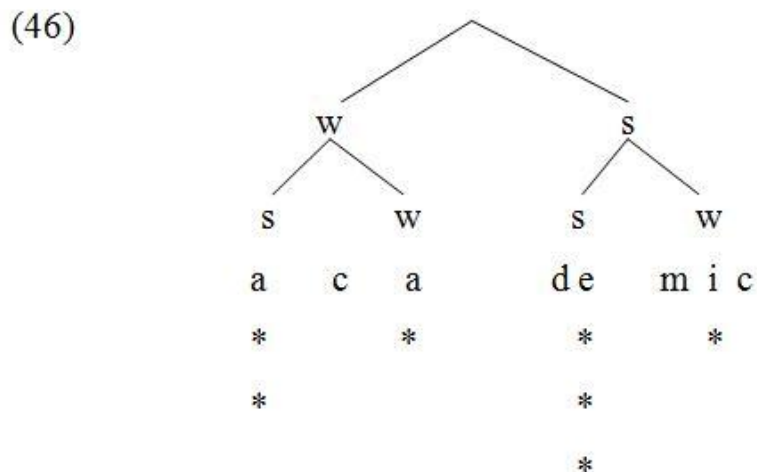
¹⁴⁵ Česky „akademický“.

¹⁴⁶ Česky „akademický spisovatel.“

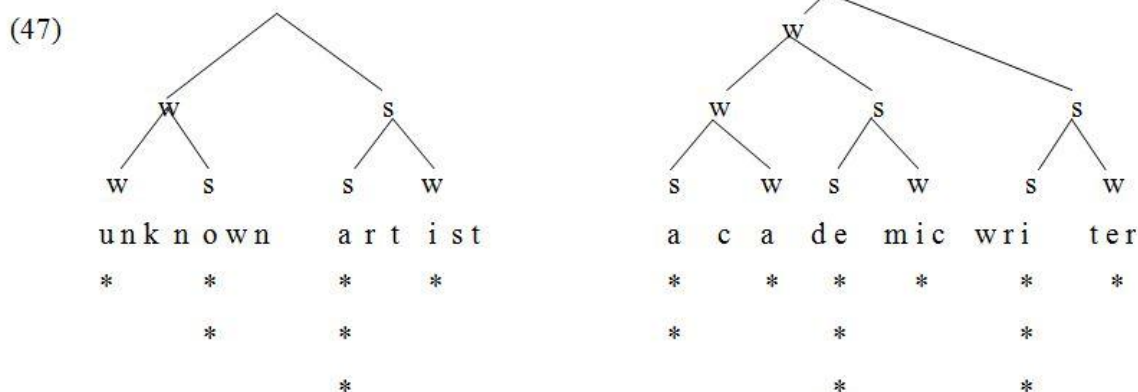
metrické struktury, které jsou známé jako **metrická mřížka**. Tyto aspekty byly navrženy jako rozšíření metrických grafů, což by ale vedlo k porušení preferovaných metrických schémat (střetů) v jazyce. Síť pro slovo *unknown* by byla následující:

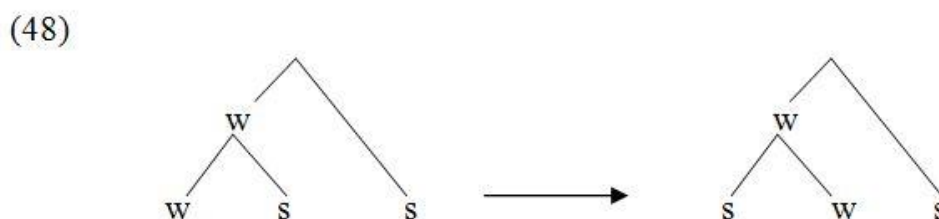
Principy pro konstrukci mřížky jsou následující. Když postupujeme zdola nahoru a ve větších prvcích opačně, stejně jako v cyklickém přístupu, umístíme hvězdičku pod každou slabiku a poté ještě další pod každou slabiku označenou ‚s‘, a to v jakémkoli bodě metrického stromu. Pro slovo *academic* by tedy strom a mřížka vypadaly takto:

Pokud spojíme slovo *unknown* se slovem *artist a academic s writer*, pak dojdeme k následujícím reprezentacím:

Nyní musíme v těchto případech vymezit přízvukový střet. Střet nastává, když jsou dva sousedící body v mřížce na stejné úrovni (nad nejnižším stupněm). Pravidlo, které v těchto případech stahuje přízvuk a ustupuje příslušným přízvukovým alternacím, je označováno jako **jambický obrat**¹⁴⁷ nebo **pravidlo rytmu**¹⁴⁸ (někdy je také mnemonicky, nebo spíše prozaicky, označováno jako „thirteen men rule“¹⁴⁹). Tudíž může být formulováno jako:

Jambický obrat je často vnímán jako příklad obecné tendence k zachování metrické symetrie nebo také **eurytmie**, která se odráží i v jiných typech ‚opravných‘ jevů, v angličtině i v jiných jazycích. Představa, k níž se v takových případech často odvolává, se týká ‚dokonalé mřížky‘; tzn. mřížkové struktury, jež je naprosto

¹⁴⁷ V originále „Iambic Reversal“, je to metrický jev, při němž dochází k obrácení prominence ve slovních spojeních či frázích obsahujících tři metrické stopy, tímto obratem se má předejít přízvukovému střetu (Carr 2008, s. 75).

¹⁴⁸ V originále „Rhythm Rule“.

¹⁴⁹ Název tohoto pravidla v podstatě slouží jako pomůcka pochopit samotnou jeho podstatu. Slovo *thirteen* má hlavní přízvuk na druhé slabice, kdežto ve spojení *thirteen men* se hlavní přízvuk přesouvá na slabiku první, aby nedošlo ke střetu přízvuků, což je podstatou jambického obratu. Překlad do češtiny je tedy prakticky nemožný, proto jsme ponechali originální název.

symetrická a je zachovávána všude, kde je to možné. Nemáme prostor zkoumat tyto jevy, pro příklady a diskusi ale vizte Hogg a McCullyho (1987: 148–54).

Pojem ‚jambický‘ je tradičním pojmem, který určuje vzestupné stopy (což stromy uvedené výše v angličtině sice umožňují, naše dřívější diskuze navazující na Giegericha 1985 však nikoliv), na rozdíl od pojmu ‚trochejský‘, který určuje stopy sestupné. Hogg a McCully (1987: 134) tvrdí, že jambický obrat je volitelný, a to na základě toho, že je možné například říci *academic writer* tak, že *academic* má přízvuk na třetí slabice, stejně jako by tomu bylo před použitím jambického obratu (proto: *He's not a popular writer, he's an academic writer*¹⁵⁰). My budeme mít za to, že jambický obrat je v anglických větách povinný, a zvážíme fakt, že jsou možné i další přízvukové kontury, jak naznačil Hogg a McCully. Ti také užívají tento jev k tomu, aby naznačili, že relativní prominence není zachována v rámci vkládání¹⁵¹, to znamená, že schémata relativní prominence ve slově, frázi nebo větě nejsou zachována, pokud je toto slovo, fráze nebo věta umístěna ve větší jednotce, jako přídavné jméno *academic* ve výrazu *academic writer*. Můžeme však tvrdit, že relativní prominence je zachována v rámci vkládání, pokud nenastane střet, v tomto případě nabývají účinnosti opravné operace jako například *obrat/reverze*.

Ačkoliv *obrat*, který jsme zde představili, vyžaduje spuštění určitého druhu mřížkové konfigurace, je to proces, jenž se zaměřuje na stromový diagram a jenž v tomto diagramu stanovuje obrácení vztahů ‚s‘ a ‚w‘. Giegerich tvrdí, že formulace pravidla postavená na stromovém diagramu je naprosto dostačující. Nicméně ti, kteří preferují mřížky, tvrdí, že tento formalismus poměrně jasně vyjadřuje myšlenku přízvukového střetu a že jambický obrat je definován pomocí mřížkových, nebo stromových plus mřížkových konfigurací. Někteří fonologové, např. Giegerich (1985), pro všechny metrické jevy prosazují teorii založenou čistě na stromovém diagramu; ostatní (jako Prince 1983 a Selkirková 1984) tvrdí, že nejvhodnější způsob reprezentace přízvuku a trvání v čase je mřížka. Nemáme prostor zde diskutovat, zda metrická teorie vyžaduje oba formalismy, nebo jen jeden (a pokud jen jeden, který z nich). Nebudeme ani schopni prodiskutovat možné rozšíření metrické teorie

¹⁵⁰ Česky „On není populární spisovatel, on je akademický spisovatel“. Čárky nad písmeny v anglických výrazech znázorňují, kde je umístěn přízvuk.

¹⁵¹ V originále „embedding“.

k pokrytí různých druhů jevů týkajících se vokalické harmonie, které jsme analyzovali v dřívějších kapitolách; v kapitole 10 se ale podíváme na jejich zpracování v rámci tzv. autosegmentální teorie¹⁵², jež, jak uvidíme, obsahuje zásadní odkaz na pojmy ‚CV úroveň‘ a ‚tonální úroveň‘, které jsme právě zmínili.

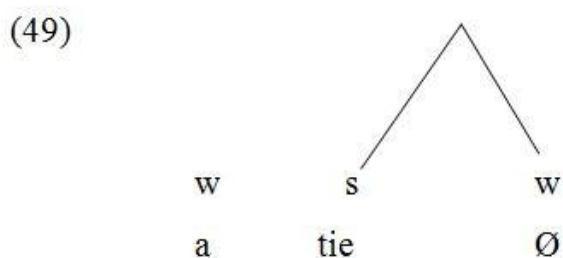
9.7 Prozodické oblasti a vztah syntax/fonologie

Je zajímavé, že mnoho návrhů metrické teorie je kompatibilních s lexikální/postlexikální distinkcí, která byla vytvořena lexikální fonologií. Můžeme například předpokládat, že počáteční sylabifikace se uskutečňuje v lexiku a že právě zde se odehrává také tvoření stopy uvnitř slova. Proto jsou všechny úrovně slabiky, stopy a slova v lexikální fonologii důležité. Můžeme vzít také v úvahu postlexikální tvoření stopy, stejně jako v procesech klitčnosti, a obecně jakékoliv tvoření stopy přes hranice slova. Naše analýza vázání ve francouzštině také předpokládala, že může existovat nějaký stupeň postlexikální resylabifikace. Vzali jsme tak v úvahu následující oblasti, v nichž se mohou pravidla aplikovat: slabika, stopa a slovo. Tyto oblasti jsou označovány jako **prozodické** (kde ‚prozodický‘ znamená ‚uplatňující se nad úrovní segmentu‘); jedna z myšlenek, která byla detailně zkoumána v post-SPE fonologii, je myšlenka o hierarchii těchto oblastí – **prozodická hierarchie**. Ta má obecně formu *slabika > stopa > fonologické slovo > fonologická fráze > intonační fráze > výpověď*, nebo nějaká podobná varianta. Předpoklad takovéto hierarchie otevírá mnoho zajímavých otázek. U jakéhokoliv daného pravidla se například můžeme zeptat, na jaké úrovni se uplatňuje, a tak bychom se mohli vyhnout značnému množství vnějšího uspořádání pravidel¹⁵³. Můžeme se také zeptat, z obecnějšího hlediska, zda je každá z těchto oblastí doložena příkladem ve všech jazycích. Můžeme trvat na tom, že všechna postlexikální pravidla jsou definována pro oblast, v níž se uplatňují. Toto jsou typy otázek, které fungují například u Nesporové a na které se snaží odpovědět Vogelová (1986). Nesporová a Vogelová

¹⁵² Viz stranu 16 (kapitola o generativní fonologii).

¹⁵³ V originále ‚extrinsic ordering‘; při vnějším uspořádání pravidel je toto uspořádání stanoveno nebo předepsáno gramatikou, opakem je vnitřní uspořádání („intrinsic ordering“), při němž je pořadí určeno samotnými pravidly a jejich vnitřními vlastnostmi; oba tyto pojmy se tedy zabývají stanovením pořadí, v jakém mají být jednotlivá pravidla aplikována.

například ukazují, že pravidlo vokalickej harmonie se v maďarštině uplatňuje na úrovni fonologického slova. Jiná pravidla, jako aspirace v angličtině, se uplatňují výhradně uvnitř stopy. Stejně tak pravidlo, které funguje na /t/ v anglických akcentech, jimiž se mluví na severu Anglie. Toto pravidlo přináší znělou kontinuální hlásku [ɹ], jako v *got a chance*¹⁵⁴ [gɒ.ɹəʧəns], *lot of laughs*¹⁵⁵ [lɒ.ɹəfləfs] a *hit him*¹⁵⁶ [hɪɹɪm], ale je blokováno hranicí stopy, jako v *a tie*¹⁵⁷:

Nesporová a Vogelová také tvrdí, že oblastí pro uplatnění flapping¹⁵⁸ je „výpověď“ (nemáme prostor zkoumat toto tvrzení). Zohlednění kategorie postlexikálních pravidel otevírá nejen možnost definovat jejich prozodické oblasti, ale také zvyšuje možnost pro ta pravidla, která jsou v interakci se syntaxí jazyka (protože taková pravidla fungují až za slovy a podstupují lexikální vkládání do syntaktické struktury). U jakéhokoliv daného postlexikálního pravidla, které je nějakým způsobem omezené (a většina z nich, jako aspirace nebo flapping, omezené nějakým způsobem jsou), musíme čelit rozhodnutí, zda se počítají čistě prozodické faktory, nebo zda záleží na syntaktických kritériích, nebo na obou. Když jsme dříve v této kapitole probírali vázání ve francouzštině, řekli jsme, že se aplikovalo „za určitých okolností“. Velmi zajímavý je fakt, že zatímco /z/ v *amis* není v příkladu (50a) níže realizováno, /z/ v *ils* v příkladu (50b) realizováno je:

¹⁵⁴ Český „dostal šanci“.

¹⁵⁵ Český „hodně legrace“.

¹⁵⁶ Český „udeřil ho“.

¹⁵⁷ Český „kravata“.

¹⁵⁸ *Flapping* je jedním ze způsobů artikulace. Takto vzniklé hlásky jsou tvořeny letným dotykem aktivního artikulátoru na pasivním (Řeřicha 1998, s. 23).

(50a)

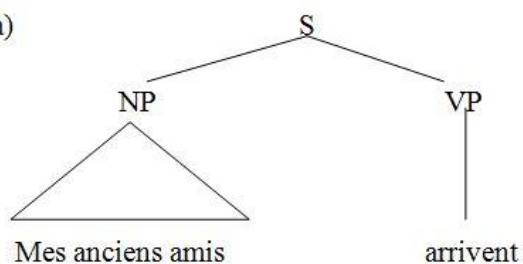
*Mes anciens amis arrivent*¹⁵⁹ [mezãsjenzamiãiv]

(50b)

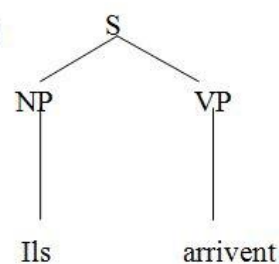
*Ils arrivent*¹⁶⁰ [ilzãiv]

V obou případech frázi *arrivent* předchází subjekt, kterým je v příkladě (50a) nominální fráze a v (50b) zájmeno. Mnoho fonologů (e.g. Dell 1980 a Selkirková 1984) tvrdí, že aby mohl být latentní konsonant realizován, musí mezi dvěma příslušnými slovy existovat ‚těsné syntaktické spojení‘. Tudíž, spojení mezi první částí (člen *mes*) v příkladu (50a) a adjektivem *anciens* takový případ utváří, stejně tak spojení mezi adjektivem a substantivem, opět jako v (50a), a samozřejmě mezi členem a substantivem (*mes amis*), avšak pro spojení mezi podmětovou nominální frází a následující verbální frází, jako v příkladu (50b), už to neplatí. Tento přístup naznačuje, že syntax může přímo ovlivnit fonologii, a je proto označován jako **přímá syntaktická hypotéza**¹⁶¹. V reakci na tuto hypotézu, přinejmenším tedy pokud se jedná o náš případ vázání, se můžeme do jisté míry dohadovat, že oba příklady (50a) a (50b) vytvářejí na ‚nejvyšším‘ stupni větné organizace identické struktury:

(51a)

(51b)

Můžeme proto navrhnout, že je to ten nejnižší stupeň struktury (spodní hranice v syntaktickém stromu), který se počítá, a že hranice mezi zájmenem a slovesem je slabší než mezi úplnou nominální frází a slovesem. Tato myšlenka není

¹⁵⁹ Česky „Moji staří přátelé dorazí“.

¹⁶⁰ Česky „Oni dorazí.“

¹⁶¹ V originále „Direct Syntax Hypothesis“, stoupenci této teorie tvrdí, že syntaktická struktura může přímo ovlivnit fonologické procesy, například ve spojení *les amis* [lezami] je latentní konsonant vysloven, jelikož určitý člen a substantivum spolu tvoří syntaktický celek; z tohoto potom vyplývá, že proces vázání ve francouzštině je spuštěn pomocí sekvencí slov, které mezi sebou mají těsnou syntaktickou vazbu (Carr 2008, s. 43).

bezvýznamná; již jsme na ni odkazovali, když jsme probírali klitičnost, a to v kapitole 5 i ve zkoumání Giegerichovy metrické teorie. Jednou zajímavou hypotézou je, že vázání se ve standardním modelu objevuje pouze přes hranici jednoho slova (viz strana 113), nikoliv přes silnější dvojitou hranici slova. Ve standardním modelu to znamená zohlednění ‚přizpůsobovacích pravidel‘ (o těchto jsme v kapitole 5 nehovořili), které by v tomto případě oslabily hranici mezi členy a substantivy, mezi adjektivy a substantivy a mezi zájmeny a bezprostředně následujícími slovesy. Tak by vznikla poměrně přímá vazba mezi syntaxí a fonologií, ačkoliv je pravda, že je *poněkud* nepřímá, protože syntaktická struktura a fonologická pravidla jsou zprostředkovány pomocí přizpůsobovacích pravidel. Mnohem přímější vazbu mezi těmito dvěma oblastmi požadoval Kaisse (1985), popis tohoto spojení by však vyžadoval odkaz na pojmy z novější syntaktické teorie (týkající se vztahu ‚c-command‘¹⁶²). Bylo by ale nesmyslné se jimi zabývat v knize tohoto typu. Více nepřímou vazbu můžeme předpokládat mezi syntaxí a fonologií, pokud tvrdíme, že syntax ovlivňuje prozodické struktury, které pro změnu ovlivňují postlexikální pravidla. Je to stejný případ, jako když jsme tvrdili, že slova non-lexikální kategorie se mohou přiklonit k předcházejícímu slovu lexikální kategorie, a vytvořit tak s tímto slovem stopu. Postlexikální pravidlo, jež je blokováno hranicí stopy, by se proto mohlo aplikovat ve výsledné stopě, a syntaktická struktura by proto nepřímo umožnila aplikaci fonologického pravidla. Tuto teorii o vztahu mezi syntaxí a fonologií můžeme nazývat **nepřímá syntaktická hypotéza**¹⁶³. Selkirková (1986), Nesporová a Vogelová (1986) povolují přímá i nepřímá syntaktická pravidla; přímá syntaktická pravidla, která přímo odkazují k syntaktické informaci, se aplikují před nepřímými pravidly, jež fungují v rámci složek v prozodické hierarchii. Nesporová (1990), která navazuje na návrhy Hayese (1990), nyní prohlašuje, že kategorie přímých syntaktických pravidel by měla být odstraněna a nahrazena kategorií pravidel, která fungují v rámci frází ‚předkompilovaných‘ v lexiku; nemáme prostor zkoumat tuto zajímavou myšlenku, která by nás údajně ponechala u ‚bezsyntaxové‘

¹⁶² *Constituent command* je syntaktický pojem, který se užívá v Chomského složkové syntaktické analýze a který zavedla Tanya Reinhart(ová). Je založen na vztahu dominance v syntaktickém stromu. V češtině se tento pojem nevyskytuje, navrhujeme jej ale přeložit opisem jako *dominance/priorita v syntaktickém stromovém grafu*. Pro podrobnější definici a podstatu viz Reinhart, Tanya (1987): *Anaphora and semantic interpretation*. London, Sydney: Croom Helm, 3. vyd., 1987.

¹⁶³ V originále „Indirect Syntax Hypothesis“, stoupenci této teorie tvrdí, že fonologické procesy nespouští syntaktická struktura, tyto procesy podle nich působí v čistě fonologických oblastech, které jsou součástí prozodické hierarchie (Carr 2008, s. 75).

fonologie. Otázka, zda jsou syntaktická pravidla někdy ovlivňována fonologickými faktory, leží mimo rozsah této knihy, viz ale Pulluma a Zwického (1988), kteří tvrdí, že zatímco povrchové syntaktické informace mohou být zahrnuty do aplikace fonologických pravidel, syntax je od fonologie oproštěna.

Možnost existence syntaktických omezení na fonologických pravidlech vznáší zajímavou otázku týkající se vztahu mezi prozodickou hierarchií a jedním z nejzákladnějších předpokladů v generativní lingvistice. Generativisté předpokládají rozdíl mezi **kompetencí** a **performancí**, kdy kompetence zahrnuje čistě lingvistické znalosti a performance se týká využívání těchto znalostí v kontextu konkrétních mluvních aktů. Proto jsou faktory jako omezení krátkodobé paměti, konverzační strategie a mimojazykové znalosti relevantní na úrovni performance, nikoliv však na úrovni kompetence. Rozdíl mezi **větou** a **výpovědí** odpovídá rozdílu mezi kompetencí a performancí: věty jsou čistě lingvistické objekty, definované pomocí gramatiky, zatímco výpovědi jsou události, které se objevují v konkrétních kontextech. Teorie výpovědi tak vyžaduje úplnou teorii performance (jejíž subčástí je právě teorie kompetence). Když se generativní lingvisté zabývají syntaktickou teorií, snaží se rozvíjet teorii větnou, nikoliv výpovědní. A pokud mluvíme o syntaktických omezeních na fonologických pravidlech, musíme odkazovat na vlastnosti vět, nikoliv výpovědí. Jinak řečeno, poněvadž je fonologická teorie součástí teorie gramatické, není jasné, zda by měla zahrnovat odkaz na výpovědní jevy. Přece však oblast ‚výpovědi‘ vytváří horní bod v prozodické hierarchii, jak bylo navrženo Nesporovou a Vogelovou (1986), a toto naznačuje, že pokud postupujeme od slabiky ke stopě, ke slovu a k frázi, pak v dalším stupni postupujeme k výpovědi. Přesto je tato myšlenka, zasahující až do syntaxe, nekompatibilní s předpoklady generativních lingvistů: netvrdíme, že existuje syntaktická hierarchie, která se pohybuje, řekněme, od slov, přes fráze a poté k výpovědím. Toto tvrzení by samozřejmě ani nedávalo smysl: *John, To the shops a Knew he'd be late*¹⁶⁴ jsou všechno lingvistické výrazy, které mohou být vysloveny, a pokud jsou vysloveny, pak je výsledkem výpověď. K vytvoření nejvyššího bodu v syntaktické hierarchii tedy raději užíváme věty a připouštíme, že každá subčást věty může být vyslovena (a vysloven určitě může být i špatně utvořený výraz). Abychom byli důslední, musíme při vytváření největší

¹⁶⁴ Česky „John; do obchodů; Věděl, že přijde pozdě“.

oblasti prozodické hierarchie pracovat s větou, nikoliv s výpovědí. Můžeme diskutovat o tom, že Nesporová a Vogelová definovaly ‚výpověď‘ jako čistě fonologický objekt, odlišný od ‚výpovědi‘, jak je chápána v obecné lingvistické teorii. Není ale jasné, zda to je to, co výslovně a důsledně prováděly, ani zda je tento terminologický postup dobře promyšlený.

Toto pojetí prozodické hierarchie má mnoho důsledků a vznáší mnoho zajímavých otázek. Můžeme například ukázat, že **větný přízvuk** a **výpovědní akcent** jsou odlišné jevy. Pravidlo pro větný přízvuk v angličtině je, že přízvuk připadá na poslední lexikální jednotku (proto vylučuje zájmena, prepozice atd.), jako ve větě *Arabella shot the harlot* a *Arabella shot him*¹⁶⁵. Nyní můžeme reagovat na tvrzení Hogga a McCullyho (uvedené v části 9.6), že jambický obrat musí být volitelný, protože je například možné vyslovit *academic writer* s přízvukem na třetí slabice ve slově *academic*. Za pozornost však stojí fakt, že ve správném kontextu je možné vyslovit *jakýkoliv* výraz s přízvukem na *jakékoliv* slabice, bez toho aniž by měl mluvčí dojem, že to zní zvláště. Zvažme například následující příklady:

*They repórted him?*¹⁶⁶

*No, they déported him.*¹⁶⁷

*It's académic?*¹⁶⁸

*No, it's éndemic.*¹⁶⁹

Vzhledem k zobecnění větného přízvuku, které jsme právě uvedli, zvažme následující:

Arabella shot him. (Buď (a) to by on a nikdo jiný, koho Arabella zastřelila, nebo (b) mluvčí ukazuje na nějakého muže.

Arabélla shot him. (Nebyl to nikdo jiný než Arabella, kdo ho zastřelil).

¹⁶⁵ Český ‚Arabella zastřelila prostitutku‘ a ‚Arabella ho zastřelila‘.

¹⁶⁶ Český ‚Oni ho udali?‘.

¹⁶⁷ Český ‚Ne, oni ho deportovali‘.

¹⁶⁸ Český ‚Je to akademické?‘.

¹⁶⁹ Český ‚Ne, to je endemické‘.

*Arabella shot him, not Isabella.*¹⁷⁰

Rozlišováním větného přízvuku a výpovědního akcentu zachováváme zobecnění větného přízvuku (a samozřejmě i ostatních zobecnění v jazyce týkajících se dalších umístění přízvuku) a razíme cestu teorii akcentu, který je umístěn někde jinde ve výpovědích, jež se samozřejmě objevují v kontextu. Tyto příklady neukazují, že zobecnění větného přízvuku je v angličtině volitelné, ani že přízvuková kontura slova *Arabella*, nebo jakéhokoliv slova v angličtině, je volitelná. Přesto, když se budeme držet úvahy Hogg a McCullyho, musejí být všechna dosud navržená pravidla pro stanovení přízvuku ve slovech, frázích a větách volitelná, protože můžeme skutečně umístit přízvuk na jakoukoliv slabiku v kterémkoliv slově, a to v příslušném stanoveném kontextu. Toto tvrzení je klíčové a díky němu můžeme, na základě toho, co uvádí Hogg a McCully, popřít, že jambický obrat je volitelný. Není ale možné zabývat se řadou zajímavých otázek, které vyvstávají díky navrženému rozdílu mezi větným přízvukem a výpovědním akcentem.

Podívali jsme se na škálu různých stupňů suprasegmentální fonologické struktury, od slabiky až ke větě. V další kapitole půjdeme hned v úvodu jiným směrem: zvážíme povahu fonologických reprezentací, co se týče jejich vztahu k vnitřní struktuře segmentů.

¹⁷⁰ Český „Arabela ho zastřelila, ne Izabela“.

5. Závěr

Cílem této bakalářské práce bylo přeložit devátou kapitolu *Representations Reconsidered (i): Phonological Structure Above the Level of the Segment* z monografie *Phonology* (1993) od Philipa Carra a doplnit ji odborným komentářem ve formě poznámkového aparátu. Komentář uvádí originální podobu termínů, poskytuje český překlad cizojazyčných příkladů, pro snazší pochopení problematiky vysvětluje diskutované jevy a snaží se také aplikovat dané jevy na češtinu, pokud je to samozřejmě možné. Vzhledem k tomu, že text slouží zejména studentům fonologie, kteří se chtějí seznámit s touto problematikou podrobněji, je doprovodný komentář vhodným doplněním celé práce.

Úvodní část práce se věnuje teorii překladu v té nejobecnější rovině. Další podkapitoly se potom zabývají charakteristikou a specifiky odborného textu a překladem anglického textu do češtiny. Zde jsme se zaměřili především na rozdílnou typologickou charakteristiku obou jazyků, z níž vyplývá řada problémů, které jsme museli při překladu řešit. Mezi ně patřily zejména tendence angličtiny k nominálnímu vyjadřování, které pro češtinu není typické, a také například vypořádání se s hojným užitím pasivních konstrukcí. Kromě úskalí vyplývajících z rozdílných typologických charakteristik angličtiny a češtiny jsme se museli vypořádat i s překladem termínů a některých jevů, jež se v češtině nevyskytují, a tudíž pro ně neexistuje úplný český ekvivalent. Jednalo se zejména o názvy fonologických pravidel, která se uplatňují pouze v angličtině. Tato pravidla jsme se snažili přeložit opisem a jejich originální podobu jsme uvedli do poznámky pod čarou. Všechny diskutované překladatelské problémy a jejich řešení jsme se pokusili demonstrovat na konkrétních příkladech z našeho překladu.

Carrova kapitola poskytuje základní vhled do suprasegmentální roviny v rámci generativní fonologie. Pomocí grafů a příkladů velmi názorně ukazuje a vysvětluje jednotlivé jevy týkající se fonotaktiky jazyka, slabiky, přízvuku, fonologických pravidel a dalších jevů. Kromě toho také čtenáře seznamuje s důležitými koncepcemi, které byly klíčové pro vývoj generativní fonologie, např. autosegmentální teorie nebo lexikální fonologie. Pro hlubší seznámení se

s jednotlivými pojmy, teoriemi a osobnostmi doporučujeme také Carrův slovníček *A Glossary of Phonology* (2008).

Ačkoliv oblast generativní fonologie není v české odborné literatuře dostatečně pokryta, věříme, že náš překlad dobře poslouží českému čtenáři, který se o této problematice bude chtít více dovědět.

Anotace

Jméno a příjmení: Gabriela Volková

Název katedry a fakulty: Katedra bohemistiky, Filozofická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci

Název práce: Překlad odborného textu s komentářem – vybraná kapitola ze zahraniční, anglicky psané literatury: fonologie; *Přehodnocené reprezentace (i): Suprasegmentální fonologická struktura* (Carr, Philip: *Phonology*. London: The MacMillan Press Ltd., 1993).

Vedoucí práce: PhDr. Petr Pořízka, Ph.D.

Počet stran: 79

Počet znaků: 127 707

Počet příloh: 1

Počet titulů použité literatury: 16

Klíčová slova: rým, kóda, onset, sylabifikace, resylabifikace, sonorita, CV úroveň, extrasylabičnost, časový slot, umístění přízvuku, stopa, relativní prominence, klitičnost, metrická mřížka, zamezení střetu, tonální úroveň

Klíčová slova anglicky: rhyme, coda, onset, syllabification, resyllabification, sonority, CV tier, extrasyllabicity, timing slot, stress assignment, feet, relative prominence, cliticisation, metrical grid, clash avoidance, tonal tier

Bakalářská práce se zabývá překladem anglicky psaného textu, konkrétně kapitoly *Representations Reconsidered (i): Phonological Structure above the Level of the Segment* z monografie Philipa Carra *Phonology* (1993). Překlad je opatřen komentářem, který uvádí originální podobu termínů, vysvětluje jednotlivé jevy a poskytuje český překlad cizojazyčných příkladů. Práce také obsahuje kapitolu věnující se teorii překladu, charakteristice odborného textu a specifikům překladu

z angličtiny do češtiny. Součástí je i kapitola o generativní fonologii. K práci je přiložen původní anglický text.

Resumé

The aim of the thesis is translation of English-written text, specifically the chapter *Representations Reconsidered (i): Phonological Structure Above the Level of the Segment* from monograph *Phonology* (1993) by Philip Carr. This chapter focuses on particular phenomena applying above the level of the segment within generative phonology, which is not covered enough in Czech literature. That is why the translation can be useful for anyone who would be more interested in this topic.

As this translation can be used as a study material for students of phonology, it is attended by notes that explain new or unknown terms, state their original form, provide Czech translation of the foreign language examples and, if possible, apply the discussed phenomena to Czech.

The introductory chapter deals with translation theory, characteristic aspects of scientific texts and translation from English into Czech. Here we focused mainly on the different typological characteristics of these languages and the translation problems that are connected with it. Apart from this, we had to deal with the translation of terminology. In some cases, Czech equivalents of English terms do not exist. This is caused either by the different typological characteristics of the languages, or simply by the fact that the particular phenomenon does not occur in Czech. This was the case of some phonological rules that apply only in English. We also included a chapter focusing on generative phonology.

6. Seznam použité literatury

- Bláha, Ondřej: *Funkční stratifikace češtiny: textová cvičebnice s klíčem*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2011.
- Carr, Philip: *A Glossary of Phonology*. Edinburgh: Edinburgh University Press Ltd., 2008.
- Carr, Philip: *Phonology*. London: The MacMillan Press Ltd., 1993.
- Crystal, David: *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press, 2003.
- Čermák, František a kol.: *Vladimír Skalička: Souborné dílo*. II. díl (1951–1963). Praha: Karolinum, 2004.
- Encyclopedia of Language & Linguistics. Vol 5*. 2nd ed. Edited by Keith Brown. Amsterdam: Elsevier, 2006.
- Hála, Bohuslav: *Slabika: její podstata a vývoj*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1956.
- Knittlová, Dagmar: *K teorii i praxi překlada*. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2000.
- Knittlová, Dagmar, et al.: *Překlad a překládání*. Olomouc, Univerzita Palackého v Olomouci, 2010.
- Krčmová, Marie: *Úvod do fonetiky a fonologie pro bohemisty*. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2008.
- Levý, Jiří: *Umění překlada*. Praha: Československý spisovatel, 1963.
- Lotko, Edvard: *Slovník lingvistických terminů pro filology*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2005.
- Palková, Zdena: *Fonetika a fonologie češtiny*. Praha: Karolinum, 1994.

Petr, Jan, et al.: *Mluvnice češtiny I*. Praha: Academia, 1986.

Řeřicha, Václav: *Anglicko-český fonetický glosář fonetických a fonologických pojmů*.

Olomouc: Univerzita Palackého V Olomouci, 1998.

Veselovská, Ludmila: *A Course in English Syntax: Syllabi for the Lectures, Examples and Exercises*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2009.

Seznam použitých internetových zdrojů

Krčmová, Marie: 8.4 Fonologie jako součást generativního popisu jazyka. In. *Fonetika a fonologie*. [online]. 2008 [cit. 2014-04-15]. Dostupné na
<<http://is.muni.cz/elportal/estud/ff/js08/fonetika/ucebnice/ch08s04.html>>

Salfner, Sophie: *Phonological rules* [online] [cit. 2014-04-15]. Dostupné na
<<http://coral.lili.unibielefeld.de/Courses/Summer04/HTHS/Salfner/phonrules.html>>

Stein, Jeffrey. McGary, Jane: *Autosegmental phonology* [online] [cit. 2014-04-15]. Dostupné na
<http://www.ling.fju.edu.tw/phono/eva/AUTOSEGMENTAL/THEORY.htm#_msocom_1>

Williams, Sheila M.: *Lexical Phonology and Speech Style: Using a model to test a theory* [pdf online] [cit. 2014-04-15]. Dostupné na
<<http://aclweb.org/anthology/W/W94/W94-0205.pdf>>

Stauder, Keck Ellen: *Interactive Tutorial on Rhythm Analysis*. [online] [cit. 2014-04-15]. Dostupné na
<<http://academic.reed.edu/english/intra/3.2.4.html>>